

Trender i norsk landbruk 2018

Et landbruk i endring

Alexander Zahl-Thanem
Eirik Magnus Fuglestad
Jostein Vik

Ruralis - Institutt for rural- og regionalforskning
Universitetssenteret Dragvoll
N-7491 Trondheim

Telefon: +47 73 82 01 60
Epost: post@ruralis.no

Rapport 7/2018

Utgivelsesår: 2018

Antall sider: 68

ISSN 1503-2035

Tittel: Trender i norsk landbruk 2018. Et landbruk i endring
Forfatter: Alexander Zahl-Thanem, Eirik Magnus Fuglestad og Jostein Vik
Utgiver: Ruralis – Institutt for rural- og regionalforskning
Utgiversted: Trondheim
Prosjekt: Landbruk i endring
Prosjektnummer: 6401
Oppdragsgiver: Ruralis – Institutt for rural- og regionalforskning

Kort sammendrag

Trender i norsk landbruk er en postal spørreundersøkelse blant norske gårdbrukere som gjennomføres av Ruralis – Institutt for rural- og regionalforskning. Undersøkelsen er blitt gjennomført hvert andre år siden 2002, som dermed gjør at årets undersøkelse er den niende i rekken. Målet er å få etablert en kvantitativ tidsserie som gir informasjon om utviklingen innen landbruket over tid. I tillegg til strukturelle sider ved landbruket, dekker spørreundersøkelsen også sosiokulturelle tema som ikke kommer frem i den registerbaserte statistikken. Rapporten består av fire hoveddeler: 1) Undersøkelsens formål og profil, 2) gjennomføring av undersøkelsen og metode, 3) resultater og hovedtrender fra undersøkelsen, og 4) ukommenterte frekvenstabeller med oversikt over hvordan deltakerne i undersøkelsen fordeler seg på de ulike svarkategoriene for hvert spørsmål.

Stikkord

Landbruk, levekår, investeringer, trivsel, politikk, bønder, økonomi

Innholdsfortegnelse

Innholdsfortegnelse.....	3
Tabelliste	5
Figurliste	6
1. Undersøkelsens formål og profil.....	9
1.1 Formål	9
1.2 Seks hovedtema	10
2. Metode	13
2.1 Populasjon.....	13
2.2 Trekking av utvalg.....	14
2.4 Utforming av spørsmålene	14
2.5 Frafall og svarprosent.....	15
3. Trender i norsk landbruk 2018.....	19
3.1 Bonden og bruket.....	21
3.2 Gårdbrukerens kompetanse.....	23
3.3 Økonomi og investeringer	24
3.4 Utsiktene og planene for gårdsbruket fremover	28
3.5 Klima og værforhold	31
3.6 Politiske holdninger og oppslutning	34
3.7 Risikofaktorer og utfordringer	37
3.8 Tilleggsnæringer	41
3.9 Konklusjon og veien videre.....	42
4. Frekvenser	45
4.1 Bonden og gårdsbruket	47
4.2 Økonomi og investeringer	50
4.3 Utsiktene og planene for gårdsbruket de neste årene	52
4.4 Spørsmål om hverdagen og meninger om ulike forhold knyttet til det å jobbe som bonde	55

4.5 Arbeidstidsbruk og areal	63
Referanser	67

Tabelliste

Tabell 1. Undersøkelsens representativitet. Sammenligning av variabler i Trender i norsk landbruk 2018 med 2017-statistikk for populasjonen, hentet fra Statistisk sentralbyrå.....	16
Tabell 2. Multiple OLS-regresjon med fire separate analyser. Avhengige variabler er basert på spørsmålet: «Hvor bekymret er du for følgende risikofaktorer? (Skala fra 1 (ikke bekymret) til 7 (svært bekymret). N=1100.....	39

Figurliste

Figur 1. Gårdbrukerens yrkesidentitet (n=1203).	23
Figur 2. Gårdbrukerens opplevelse av i hvilken grad han eller hun får dekket sine behov for faglig oppdatering (n=1182).....	24
Figur 3. Andel bønder som mener det økonomiske resultatet fra gårdsdriften har endret seg i positiv retning, i negativ retning eller ingen retning de siste fem årene. Øvrig kategori som ikke inngår i figuren er «vet ikke». Utvikling fra 2002 til 2018. Prosent.	25
Figur 4. Andel bønder som tror det økonomiske resultatet fra gårdsdriften vil endre seg i positiv retning, i negativ retning eller ingen retning de neste fem årene. Prosent.	26
Figur 5. Andel bønder som oppgir om de i løpet av det siste året har hatt vansker med å klare de løpende utgifter til mat, transport, bolig og lignende. Utvikling fra 2002 til 2018. Prosent.	27
Figur 6. Andel bønder som oppgir at de ser for seg produksjonsøkning og andel bønder som ser for seg en produksjonsnedgang de neste fem årene. I prosent.	29
Figur 7. Bønders vurdering av sannsynligheten for at barn eller andre familiemedlemmer vil drive gården som aktive gårdbrukere etter at gårdbrukeren ikke lenger kan drive den. I prosent.	30
Figur 8. Andel bønder som oppgir at de ulike forholdene har påvirket produksjonen i «stor grad» det siste året. Øvrig kategorier er «I noen grad», «I liten grad», «Ikke i det hele tatt», og «Vet ikke». I prosent.	32
Figur 9. Andel bønder som er enig/uenig i påstanden: «Det er viktigere å få ned utslippene av klimagasser i andre sektorer enn i landbruket». Utvikling fra 2012 til 2018. Delvis og helt enig/uenig er i figuren slått sammen. I prosent.	33
Figur 10. Andel bønder som er enig eller uenig i at odelsloven bør opprettholdes. I prosent.	35
Figur 11. Partipolitisk tilhørighet over tid. Baserer seg på spørsmålet: «Dersom det var Stortingsvalg i morgen, hvilket parti ville du stemme på?». I prosent.	36
Figur 12. Andel bønder (figur til venstre) og antall bønder (figur til høyre) som oppgir at de ville stemt Senterpartiet dersom det var Stortingsvalg i morgen. I prosent.	37
Figur 13. Bønders bekymring rundt ulike risikofaktorer, på en skala fra 1 (ikke bekymret) til 7 (veldig bekymret). Figuren viser gjennomsnitt for hele utvalget.	38
Figur 14. Andel sauebønder som oppgir at tap av husdyr til rovdyr og/eller ørn er av stor eller svært stor betydning for produksjonen. I prosent.	41

Figur 15. Andel bønder som driver med annen næringsvirksomhet med utgangspunkt i brukets ressurser. I prosent. 42

1. Undersøkelsens formål og profil

Trender i norsk landbruk er en spørreundersøkelse blant norske gårdbrukere. Undersøkelsen gjennomføres av Ruralis – Institutt for rural- og regionalforskning (tidligere Norsk senter for Bygdeforskning). Undersøkelsen er en del av Ruralis sin strategiske instituttsatsing (SIS): *Landbruk og bønder i endring – mellom økonomi, politiske skift og grønne trender*. I tillegg til det nasjonale utvalget er det også blitt trukket flere fylkesvise ekstrautvalg som er finansiert av fylker som ønsker egne fylkesvise analyser og rapporter. Undersøkelsen gjentas hvert annet år, slik at man fra 2002 har fått etablert en tidsserie som gir informasjon om utviklingen innen landbruket over tid. Årets undersøkelse er den niende i rekken, og ble gjennomført i tidsrommet januar – mars 2018.

1.1 Formål

Formålet med undersøkelsen er tredelt: *For det første* ønsker vi å bidra til den generelle kunnskapsproduksjonen om norsk landbruk. Landbruket er generelt sett godt kartlagt som næring, i statistisk forstand, men likevel er det fortsatt en rekke felt der man mangler gode data. Dette gjelder spesielt ulike sosiokulturelle forhold innen landbruket. Det må understrekes at Trender i norsk landbruk er en supplerende undersøkelse til eksisterende statistikkproduksjon om det norske landbruket (ved Statistisk sentralbyrå, NIBIO og flere). I den grad likelydende tema er dekket opp i Trender i norsk landbruk og andre institusjoners undersøkelser, skyldes dette enten behovet for hyppigere tidsserier eller et ønske om metodisk validering av enkeltspørsmål.

For det andre ønsker Ruralis å etablere en ressursdatabase om landbruket innenfor våre prioriterte forskningsområder. En slik database vil ligge til grunn for det løpende forskningsarbeidet ved instituttet, blant annet som datagrunnlag i en rekke forskningsprosjekter og utgangspunkt for foredrag og kronikker. Videre vil undersøkelsen bidra til å identifisere nye problemstillinger innen landbruksforskningen.

For det tredje vil databasen gi et godt kunnskapsbasert utgangspunkt for Ruralis sitt bidrag til den løpende, offentlige landbruksdebatten. Ved å inkludere spørsmål utover deskriptiv landbruksstatistikk over lengre tid, bidrar Trender i norsk landbruk til at Ruralis har oppdatert kunnskap, analyser og ideer om og for norsk landbruk. Dette kan gi perspektiv og problemstillinger som i dag ikke nødvendigvis dekkes av andre kilder.

Dette er problemstillinger som ikke har tidsavgrenset relevans, og som det er viktig at Ruralis vedlikeholder og videreutvikler sin kompetanse på.

Trender i norsk landbruk fungerer i tillegg som en del av NTNUs forskerutdanning, ved at flere masteroppgaver i sosiologi og statsvitenskap er fundert på data fra Trender i norsk landbruk. Det samme gjelder også enkelte doktoravhandlinger.

Vi har lagt vekt på å rendyrke spesielt tre innfallsvinkler som bare i mindre grad er dekket opp av andre statistikkprodusenter.

1) *Sosiokulturelle sider ved landbruket*. De mer rendyrkede økonomiske og strukturelle aspektene ved landbruket synes allerede å være godt dekket opp i den eksisterende statistikkproduksjonen, mens de sosiokulturelle sidene i mindre grad fanges opp i tilgjengelig statistikk. Dette er forhold som er viktig å analysere ettersom det vedrører ulike sider av hverdagen til norske matprodusenter.

2) *Nåtid og framtid*. Vi ønsker å få kunnskap om den nåværende situasjonen samtidig som vi ønsker å få informasjon om hva bøndene mener vil skje i tiden framover med tanke på for eksempel konkrete investeringsplaner og hvilken retning de tror utviklingen vil ta.

3) Vi har også valgt å prioritere en *subjektiv innfallsvinkel* fremfor mer objektive indikatorer. Vi fokuserer på hva bøndene, som de mest sentrale aktørene i norsk landbruk tenker, mener og planlegger. Dette kan så kobles sammen med mer klassiske data om produksjonstype, størrelse på bruket, og så videre.

1.2 Seks hovedtema

Grovt sett består spørreundersøkelsen av seks hovedtema:

1) *Demografi*. Denne delen består blant annet av bakgrunnsvariabler som kjønn, alder, sivilstand, tidspunkt for overtakelse av gårdsdrift, inntekt, produksjonsformer, økonomi og partipreferanser.

2) *Gårdsbruket og gårdsdrifta*. Dette innebærer blant annet arbeidsmengde på gårdsbruket, organisering av arbeidet, arbeidsdeling mellom eventuelle familiemedlemmer og bruk av ansatte/avløser, kompetanse, standard på bygninger og maskiner, medlemskap i ulike faglag og yrkesidentitet.

3) *Landbrukspolitiske synspunkt og standpunkt.* Eksempler her er holdninger til landbrukssamvirke, klima, genteknologi, rovdyr, EU og generell partipreferanse.

4) *Konkrete planer og tanker om framtida.* Dette gjelder både personlig og profesjonelt knyttet til jobben som gårdbruker, og tanker knyttet til overtakelse og generasjonsskifte.

5) *Bondens hverdag.* Dette omfatter blant annet tilfredshet knyttet til vennekontakt og egen helse, vurdering av sitt eget lokalsamfunn og om man er ensom som gårdbruker eller ikke.

6) *Annen næringsaktivitet og tjenesteyting.* Det vil si ulike typer næringsaktivitet ved siden av gårdsdrifta og omfang og betydning av disse.

2. Metode

Vi vil her gjøre kort rede for de viktigste metodiske forholdene knyttet til undersøkelsen.

2.1 Populasjon

Målgruppen for undersøkelsen er norske gårdbrukere. Denne gruppen (populasjonen) blir i Trender i norsk landbruk definert som alle personer i Norge som er hoveddrivere på gårdsbruk med et dyrka areal på minst 5 daa.

Statistisk sentralbyrå (SSB) oppgir i sin statistikk over strukturen i jordbruket at det i 2017 var 38 216 enkeltpersonforetak av i alt 40 269 jordbruksbedrifter i Norge (Statistisk sentralbyrå 2018). Tidligere har vi utelatt gårdsbruk som drives av andre enn enkeltpersonforetak, hvilket vil si samvirkeforetak, kommunale foretak, aksjeselskap og stiftelser. Det kan derfor innvendes at undersøkelsen ikke har dekket landbruksnæringen i sin helhet, selv om dette avviket foreløpig har vært svært lite da det er relativt få gårdsbruk som ikke drives av enkeltpersonforetak. I 2018 har vi valgt å inkludere jordbruksbedriftene utover enkeltpersonforetakene, noe som utgjør rundt 5 prosent av jordbruksbedriftene i Norge i alt. Dette skyldes blant annet at de senere årene har vært noen oppmykninger i eierformene i landbruket. Noen bruk har gått fra å være enkeltbruk til å gå inn i samdrifter og noen har gått tilbake igjen. Det er også en del situasjoner der deleiere av aktiviteten er organisert som AS. Man kan med andre ord argumentere for at eierskapsform ikke er et essensielt trekk ved gårdsbruket lengre, men heller en form for organisering man kan velge å endre. Ettersom det i Trender i norsk landbruk alltid har vært hensikten å få med det meste av landbruket i undersøkelsen, er dette en tilpasning til endret praksis ved hvordan eierskap føres opp, heller enn en grunnleggende endring av utvalget. Hensikten er å unngå at bruk faller ut fordi de formelt har omorganisert.

Når det gjelder alder er det ikke gjort avgrensninger i utvalget. Det er sjelden at personer yngre enn 18 år driver gårdsbruk. Noen øvre aldersgrense er heller ikke satt. Mange bønder som ikke har noen til å overta, driver gjerne landbruksproduksjon til langt inn i pensjonsalderen, og dette er en gruppe det er viktig å få informasjon om. Undersøkelsen har en sterk overvekt av mannlige informanter ettersom den store majoriteten av registrerte hoveddrivere er menn.

2.2 Trekking av utvalg

Utvalget for Trender i norsk landbruk 2018 er trukket fra Produsentregisteret, som i dette henseende er samsvarende med Landbruksregisteret. Dette er et register over alle registrerte landbruksforetak som:

- driver landbruksdrift og som søker om produksjonstilskudd til et gårdsbruk, eller
- registreres gjennom et av de andre tilknyttede registrene, for eksempel i forbindelse med omsetning av jordbruksprodukter.

«Hovedbruker» i Produsentregisteret er definert som den personen som underskriver søknaden om produksjonstilskudd. I følgebrevet til vår spørreundersøkelse er det presisert at det er «hoveddriver», altså den som utfører mesteparten av arbeidet på gården, som skal fylle ut spørreskjemaet. Dette vil til dels korrigere feil som skyldes at spørreskjemaet adresseres til andre enn den som er den faktiske hoveddriveren av gårdsbruket. Fra populasjonen ble det trukket et tilfeldig utvalg på 3000 respondenter, noe som utgjør undersøkelsens bruttoutvalg. Analyseinstituttet Sentio Research AS stod for den praktiske gjennomføringen av datainnsamlingen. Spørreskjemaet ble sendt ut i slutten av Januar 2018, med påfølgende påminnelse etter 3 uker. Respondentene hadde mulighet til å svare på tilsendt papirskjema og returnere i vedlagt svarkonvolutt, eller de kunne svare elektronisk via internett ved å logge seg på undersøkelsen med en unik ID oppgitt i følgebrevet. Returnerte spørreskjema ble automatisk skannet, med påfølgende manuell kvalitetssikring av Sentio Research AS.

I 2018 ble Trender i norsk landbruk også gjennomført som en epost-undersøkelse til 3000 bønder, blant annet som en utprøving av respons og kvalitet av innsamlingsmetoden. Denne rapporten vil kun henvise til tall fra den tradisjonelle postale undersøkelsen, da kvalitetssikring av epost-undersøkelsen ikke er ferdigstilt. Resultater fra epost-undersøkelsen, og videre sammenligning med den tradisjonelle post-undersøkelsen, vil foreligge i andre publikasjoner når kvalitetssikringen og videre analyser er ferdigstilt.

2.4 Utforming av spørsmålene

Spørsmålene i spørreskjemaet er utarbeidet av Ruralis og bygger videre på spørreskjemaene fra Trender i norsk landbruk i de foregående årene. Selv om kjernen av viktige spørsmål i tidsserien er beholdt, ble undersøkelsen i 2018 kortet noe ned.

Det at man på nasjonalt nivå har et datamateriale for flere år med stort sett likelydende spørsmål gjør det mulig å analysere utviklingstrender over tid. Verdien av dette gjør at påfølgende spørreskjema så langt som mulig følger samme mal, men med revideringer som gjør undersøkelsen relevant for dagsaktuelle problemstillinger. I tillegg har det i hver undersøkelse vært med spørsmål som ikke har blitt gjentatt, men som var satt inn for å belyse tema innenfor landbruket som på det tidspunktet ble ansett som interessant.

2.5 Frafall og svarprosent

Av bruttoutvalget på 3000 bønder, ble 1037 skjema returnert, mens 195 bønder valgte å besvare undersøkelsen på web. Dette gir et nettoutvalg på 1232 respondenter, og en svarprosent på 41.8¹. Dette anser vi som en tilfredsstillende høy svarprosent, og en relativt lik svarprosent som ved gjennomføringen av undersøkelsen i 2016. Det sentrale spørsmålet er likevel om frafallet er systematisk eller om frafallet er tilfeldig, og om nettoutvalget vil gi et representativt bilde av den norske landbruksbefolkningen. Ved å sammenligne fordelingen på enkelte variabler i Trender i norsk landbruk med populasjonsdata i statistikken for landbruket fra SSB, kan man avdekke eventuelle avvik mellom utvalget og populasjonen. I Tabell 1 sammenligner vi svarfordelingen på spørsmål i undersøkelsen med enkelte sentrale populasjonsdata fra SSB.

¹ Svarprosenten ble på 41.8% etter justering av bruttoutvalget i forhold til skjema som ble returnert blankt av ulike årsaker (som for eksempel nedlagte bruk).

Tabell 1. Undersøkelsens representativitet. Sammenligning av variabler i Trender i norsk landbruk 2018 med 2017-statistikk for populasjonen, hentet fra Statistisk sentralbyrå.

	Trender i norsk landbruk 2018	SSB 2017
Andel kvinner	15.4	15.8
Gj.snitt alder	54.8	51.3
Fylkesvis fordeling		
Østfold	5.8	5.4
Akershus og Oslo	6.4	5.1
Hedmark	8.9	7.8
Oppland	11.3	11
Buskerud	5.6	5.3
Vestfold	3.5	3.4
Telemark	2.8	3.5
Aust-Agder	1.5	1.7
Vest-Agder	2.0	2.7
Rogaland	8.4	10.4
Hordaland	7.1	7.7
Sogn og Fjordane	7.0	7.1
Møre og Romsdal	7.6	6.4
Trøndelag	14.0	14.4
Nordland	5.2	5.1
Troms	2.3	2.2
Finnmark	0.5	0.7
Produksjon		
Kornproduksjon/ Bruk med korn	26.3	27.1
Saueproduksjon / Bruk med sau	31.6	35.5
Melkeproduksjon / Bruk med melkekyr	22.7	19.6
Svineproduksjon / Bruk med svin	5.5	5.6

Andelen kvinner utgjør 15,8 prosent av brukene som er registrert som personlig brukere. I Trender i norsk landbruk er andelen kvinner 15,4 prosent. Gjennomsnittsalderen for alle personlige brukere hos SSB er 51,3 år, når man ser på personlig brukere med bruk 5 daa eller større areal. I Trender i norsk landbruk er gjennomsnittsalderen 54,8 år. Med andre ord er gjennomsnittsalderen i spørreundersøkelsen noe høyere enn i populasjonstallene fra SSB (avviket er på 3,5 prosentpoeng), noe som også har vært en tendens tidligere år.

I tabellen framgår også den fylkesvise fordelingen henholdsvis i SSBs statistikk og i utvalget. Som vi ser så følger den fylkesvise fordelingen i Trender i norsk landbruk stort sett av den samme fordelingen som den fylkesvise fordelingen i statistikken hos SSB. Det største avviket er i Rogaland, med et avvik mellom populasjonen og utvalget på 2 prosentpoeng. Videre er avvikene svært marginale.

Sammenligning av produksjon mellom SSB og Trender i norsk landbruk er *ikke* gjort med utgangspunkt i samme operasjonalisering. Tall fra SSB viser andel jordbruksbedrifter med ulike husdyrslag og vekster, mens tall fra Trender i norsk landbruk viser andelen som *selv* rapporterer at de driver med den enkelte produksjon. Avvik mellom SSB og utvalget må med andre ord tolkes med forsiktighet da operasjonaliseringen er ulik. Det er likevel nyttig å sammenligne produksjoner for å avdekke eventuelle større avvik. I tabellen ser vi at saueproduksjon er noe underrepresentert, mens melkeproduksjon er noe overrepresentert. Ved saueproduksjon skyldes dette antakelig at andelen som har sau er større enn andelen bønder som oppgir at de driver med saueproduksjon. Avvikene ved svin- og kornproduksjon er imidlertid marginale.

Overordnet kan vi vanskelig se noen store og systematiske konsekvenser av de avvikene fra populasjonen som er avdekket. Kjennskap til avvikene er imidlertid nyttig og bør tas inn i vurderingen av resultater fra individuelle analyser. Som generell konklusjon vurderer vi at Trender i norsk landbruk gir en god representasjon av norske bønder og gårdsbruk.

3. Trender i norsk landbruk 2018

I denne delen av rapporten vil vi ta for oss funn og resultater fra spørreundersøkelsen Trender i norsk landbruk 2018. For mer detaljert informasjon og prosentvis fordeling på de ulike spørsmålene som inngår i undersøkelsen, se rapportens del 4 som inneholder oversikt over frekvensfordelinger.

Illustrasjonsfoto: Colourbox

Norsk landbruk er i konstant endring. Areal i drift, antall gårdsbruk, hvem som driver, og hva de driver med, forandrer seg stadig. Dette er ikke unikt for norsk landbruk, men er et kjennetegn ved landbruket i hele den vestlige, industrialiserte verden. Dette har med landbrukets egenart å gjøre: det er en biologisk næring som bruker avgrensede ressurser og som produserer varer som ikke uten videre lar seg masseproduseres, lagres og distribueres like lett som andre «vanlige» varer.

Den generelle utviklingen i Norge og resten av den vestlige verden siden den andre verdenskrigen har gått i retning av større, færre og mer spesialiserte bruk. I følge SSB

var det en nedgang i gårdsbruk på 2 prosent i 2017 sammenlignet med året før. Ser en på perioden 2007-2017 har det vært en nedgang på nesten 20 prosent. Størrelsen på brukene målt i dekar har også økt tilsvarende – 18 prosent de siste ti årene (Statistisk sentralbyrå, 2018).

Det er lite meningsfylt å snakke om norsk jordbruk uten å ta med den politiske dimensjonen, ettersom jordbruket kan betraktes som en politisk næring. Dette fordi næringen styres sterkere etter politiske mål og reguleringer enn de fleste andre næringer. Overføringer til jordbruket utgjør hvert år rundt 14 milliarder kroner (Landbruksdirektoratet, 2018), og hver vår finner det sted jordbruksforhandlinger hvor jordbrukets faglag og staten forhandler om både omfanget og fordeling av overføringene.

En snakker gjerne om fire overordnede politiske mål for jordbrukspolitikken.

- 1) Å skape matsikkerhet
- 2) Å opprettholde landbruk i hele landet
- 3) Økt verdiskapning
- 4) Bærekraftig produksjon

Disse målene, men med en økt vektlegging av «effektiv matproduksjon» ble blant annen stadfestet i jordbruksmeldingen som kom på slutten av året 2016, lagt frem av Solberg 1 regjeringen (Meld. St. 11 (2016–2017)). Disse fire målene er det stort sett tverrpolitisk enighet om, men det er stor uenighet om hvordan målene skal og bør nås. Bøndene opererer innenfor disse målene, og de påvirker bondens hverdag, samtidig som at bonden sine planer og meninger påvirkes av disse.

For å nå de fire overnevnte målene har en i Norge fire såkalte pilarer i jordbrukspolitikken. Disse er: tollvern, markedsregulering ved samvirker, jordbruksforhandlingene og et juridisk rammeverk. Politikken og næringen blir stadig påvirket av internasjonale politiske og økonomiske krefter (som for eksempel WTO regelverket og EØS avtalen) som setter rammer for både norsk politikk og norsk gårdsdrift (Tuft og Bungler, 2016). Disse trendenes innvirkning på den norske jordbrukspolitikken skaper endringer i rammevilkårene til bøndene. Dette er blant annet med på å øke risiko for markedssvingninger, samt at det øker konkurransen som norske bønder møter i markedet.

Mellom disse forskjellige kreftene og målene ligger bonden sin hverdag, og det er den vi skal se nærmere på i denne rapporten.

3.1 Bonden og bruket

Illustrasjonsfoto: Colourbox

Gjennomsnittsalderen på den norske bonden er 51 år, hvor rundt 16 prosent av norske gårdbrukere er kvinner og 84 prosent er menn (Statistisk sentralbyrå, 2018). Gjennomsnittsalderen har holdt seg noenlunde stabil, mens andel kvinner i landbruket øker. Likevel går *antallet* kvinnelige bønder årlig ned (Bjørkhaug og Zahl-Thanem, 2017), på samme måte som antallet bønder generelt. Majoriteten av bøndene som deltar i Trender i norsk landbruk har barn, hovedsakelig fra nåværende partner, men enkelte har også barn fra tidligere forhold. Rundt 40 prosent har landbruksfaglig utdanning fra videregående skole, mens i underkant av 10 prosent har landbruksfaglig utdanning på høyskole- eller universitetsnivå. Øvrige har en annen utdanning enten fra grunnskole-, videregående- eller høyskole/universitetsnivå.

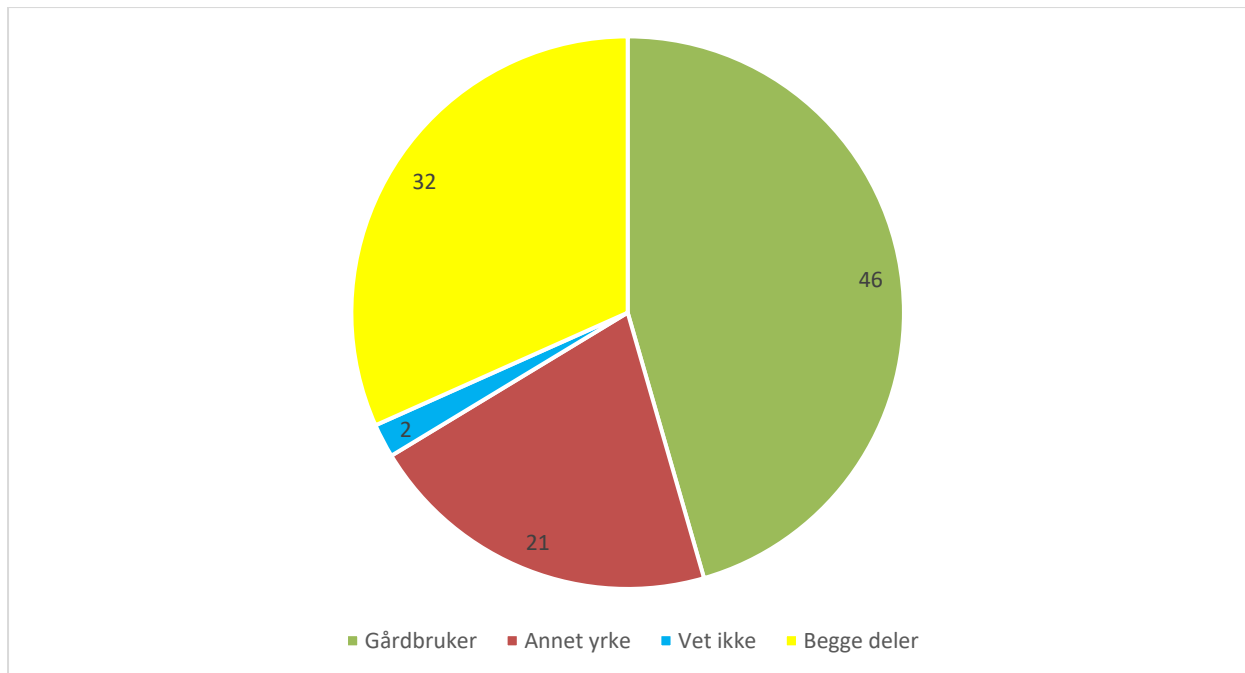
De fleste rapporterer at de har vokst opp på gårdsbruket de nå driver, mens det også er de som enten har vokst opp på et annet gårdsbruk enn det de driver nå, eller som har vokst opp i bygda, men ikke på gårdsbruket. Majoriteten av bøndene tok over gården på odelsrett, enten selv eller at samboer/ektefelle tok over på odel. Likevel oppgir i underkant av 3 av 10 at ikke hadde odelsrett til bruket.

Det er store variasjoner i produksjoner både i Norge og i Trender i norsk landbruk. Melk-, storfe-, og saueproduksjon er blant de største produksjonene når man ser på

antall bønder innenfor ulike produksjoner, mens korn, planteproduksjon, svin og fjørfe er andre viktige produksjoner i norsk landbruk. I tillegg kommer skogsdrift, som er en svært viktig næring for mange av brukene. Norske gårdbrukere er med andre ord en kompleks og sammensatt gruppe. Dette reflekterer også den nasjonale fordelingen av hvordan den norske dyrkajorda blir disponert. Om lag en tredjedel av jorda blir brukt til kornproduksjon, som er konsentrert i flatbygdene på Østlandet og i Nord-Trøndelag. Bare 2 prosent av den dyrka jorda blir brukt til grønnsaksdyrking, mens en enda mindre prosentandel på 0,4 prosent brukes til frukt og bærproduksjon. På den andre siden blir nesten 70 prosent av det dyrka arealet brukt til grovfôrproduksjon, hvor melkeproduksjon og sauehold er spredd rundt i det meste av landet (Landbruksbarometeret, 2017).

I Trender i norsk landbruk er «landbruksinteresse» noe av det bøndene trekker frem som en av faktorene som har hatt størst betydning for hvorfor man valgte å bli gårdbruker i utgangspunktet. Ønske om å være selvstendig, samt interesse for et liv på bygda, er andre forhold som blir vurdert som av stor betydning. At gårdsdriften gir gode inntektsmuligheter er derimot noe som ikke blir vurdert som av like stor betydning.

Denne *landbruksinteressen* kan gjenspeiles i yrkesidentiteten til bonden, hvor 46 prosent identifiserer seg som gårdbruker (se Figur 1). Likevel oppgir 21 prosent av bøndene i undersøkelsen at yrkesidentiteten er tilknyttet et annet yrke, mens 32 prosent identifiserer seg som både gårdbruker og et annet yrke. Dette har naturligvis sammenheng med hvorvidt bonden er heltidsbonde eller om hun eller han har deltids- eller fulltidsarbeid ved siden av bruket. Over halvparten av gårdbrukerne rapporterer at under 25 prosent av husstandens samlede nettoinntekt kom fra gårdsdriften i 2017. Dette viser at mange husstander ikke livnærer seg på kun gårdsdrifta, og at partner eller bonden selv ofte har lønnet arbeid utenfor gården.

Figur 1. Gårdbrukerens yrkesidentitet (n=1203).

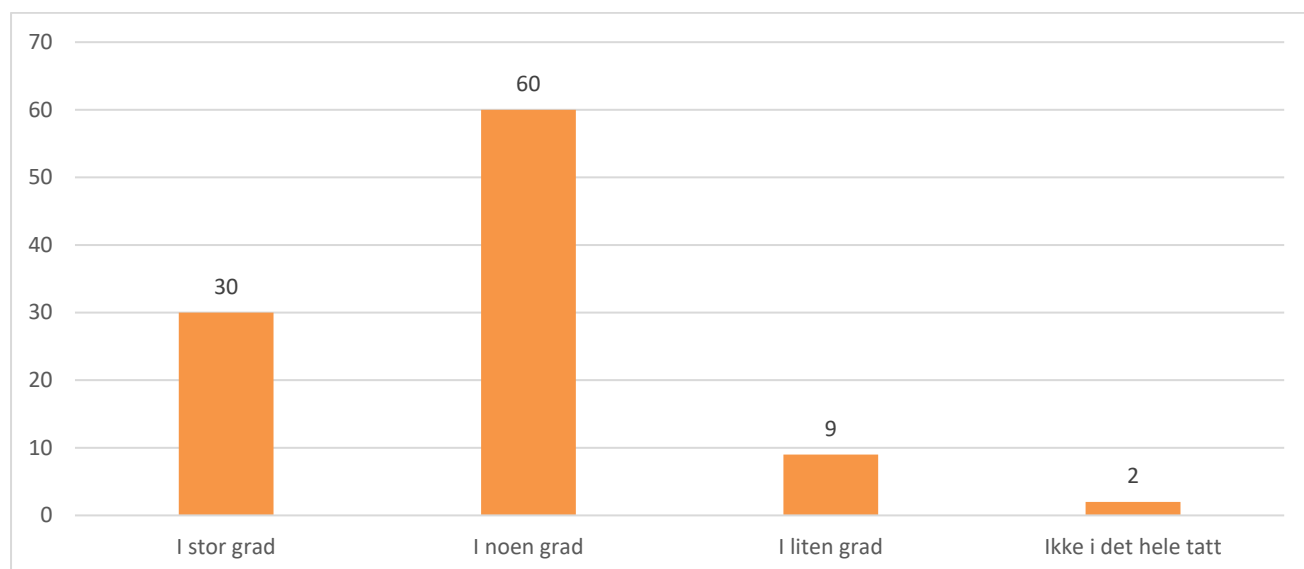
Det fremstår ganske klart at ektefelle eller samboer er en viktig ressurs for mange på gården. Dette gjelder ved daglige beslutninger og ledelse av gårdsarbeidet, praktisk arbeid i gårdsdrifta, og langsiktig planlegging og investeringsbeslutninger. Dette ser man også ved å se på timeantallet ektefelle/samboer legger ned i gårdsdrifta. Hos enkelte er kårfolk og barn en svært viktig, om ikke avgjørende, ressurs på bruket, hvor de legger ned mange timer i gårdsdrifta i løpet av året. Videre oppgir i underkant av 7 av 10 at de av og til, eller ofte, samarbeider med andre bønder om arbeidsoppgaver i tilknytning gårdsdriften.

Det er forholdsvis store variasjoner i beskrivelsen av standarden på brukets driftsbygninger og brukets maskinpark. Likevel beskriver de fleste driftsbygningene som god eller meget god, mens en betydelig andel også beskriver standarden som middels eller dårlig. Det samme mønsteret gjelder beskrivelsene av brukets maskinpark.

3.2 Gårdbrukerens kompetanse

Gårdbrukere kan ofte ha en svært sammensatt kompetanse, fordi man må beherske alt fra gårdsdrift til økonomi og markedsforståelse. Det er likevel variabelt hvilken kompetanse som er nødvendig på ulike bruk, blant annet som følger av hvilken produksjon som drives, hvilken tilknytning bonden har til markedet og så videre.

Generelt oppleves kompetansen innenfor planteproduksjon og husdyrhold som god av majoriteten av bøndene, der en slik kompetanse er relevant. De fleste oppgir også at de har tilstrekkelig, god eller svært god kompetanse innenfor økonomi, administrasjon og ledelse, samt markedsforståelse. Kompetansen innenfor data og IKT er noe mer blandet, hvor 16 prosent beskriver kompetansen innenfor data og IKT som dårlig eller svært dårlig. Dette har også sammenheng med alderen til gårdbrukeren, hvor eldre bønder oppgir IKT kunnskapene som dårligere enn yngre bønder.

Figur 2. Gårdbrukerens opplevelse av i hvilken grad han eller hun får dekket sine behov for faglig oppdatering (n=1182).

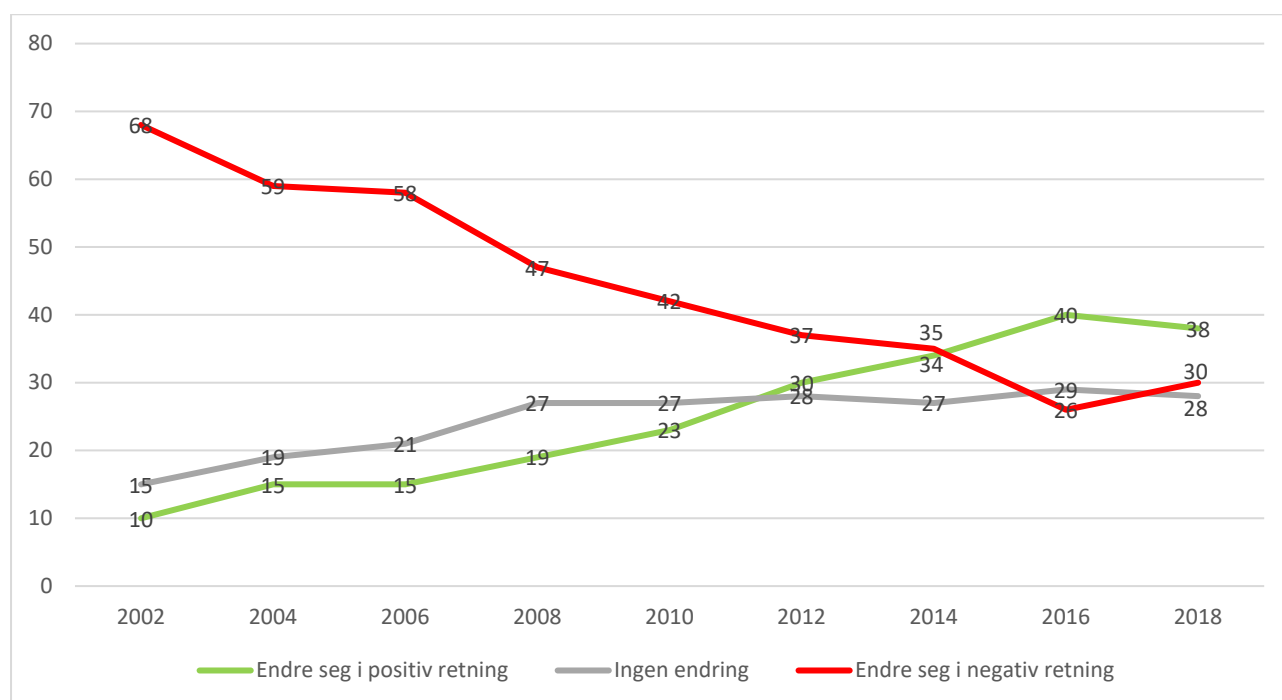
De fleste oppgir at de føler de, som næringsutøver, får dekket sine behov for faglig oppdatering. Likevel oppgir 11 prosent at de i liten grad, eller ikke i det hele tatt, får dekket sine behov for faglig oppdatering. Når det gjelder å få ny kunnskap i gårdsdrifta, er andre bønder i nærområdet, men også andre steder i landet, en viktig kunnskapskilde. Internett og fagtidsskrifter/aviser er andre kilder som oppgis som viktig kunnskapskilder, hvor førstnevnte innebærer mangfoldet av både Facebook-grupper og forum som fungerer som arenaer for kunnskapsutveksling. Rådgivere knyttet til landbrukssamvirke og rådgivere i Norsk Landbruksrådgivning fremstår også av enkelte som en svært viktig kilde for ny kunnskap.

3.3 Økonomi og investeringer

I underkant av 4 av 10 oppgir at det økonomiske resultatet fra gårdsdrifta har endret seg i positiv retning de siste fem årene. Likevel oppgir 1 av 3 at det økonomiske

resultatet fra gårdsdrifta har endret seg i negativ retning, mens en omtrentlig tilsvarende andel oppgir at det ikke har vært noen endring. Figur 3 viser utviklingen i vurdering av økonomien over tid.

De lange linjene er at en stadig større andel av norske bønder oppgir at økonomien på bruket har utviklet seg i positiv retning «de siste fem årene». Andelen har økt fra 10 prosent i 2002 til i nesten 40 prosent i 2018. Motsatt har andelen som oppgir at økonomien på bruket har utviklet seg i negativ retning gått ned fra 68 prosent i 2002 til 30 prosent i 2018. Det er viktig å være klar over at undersøkelsen gjennomføres hos et tilfeldig utvalg bønder hvert andre år. Det vil si at det vi ser ikke er et bilde av den enkelte bondes økonomiske utvikling, men vi ser et bilde av hvordan et tverrsnitt av bøndene hvert år, vurderer utviklingen (Vik, Bjørkhaug og Thanem, 2017).

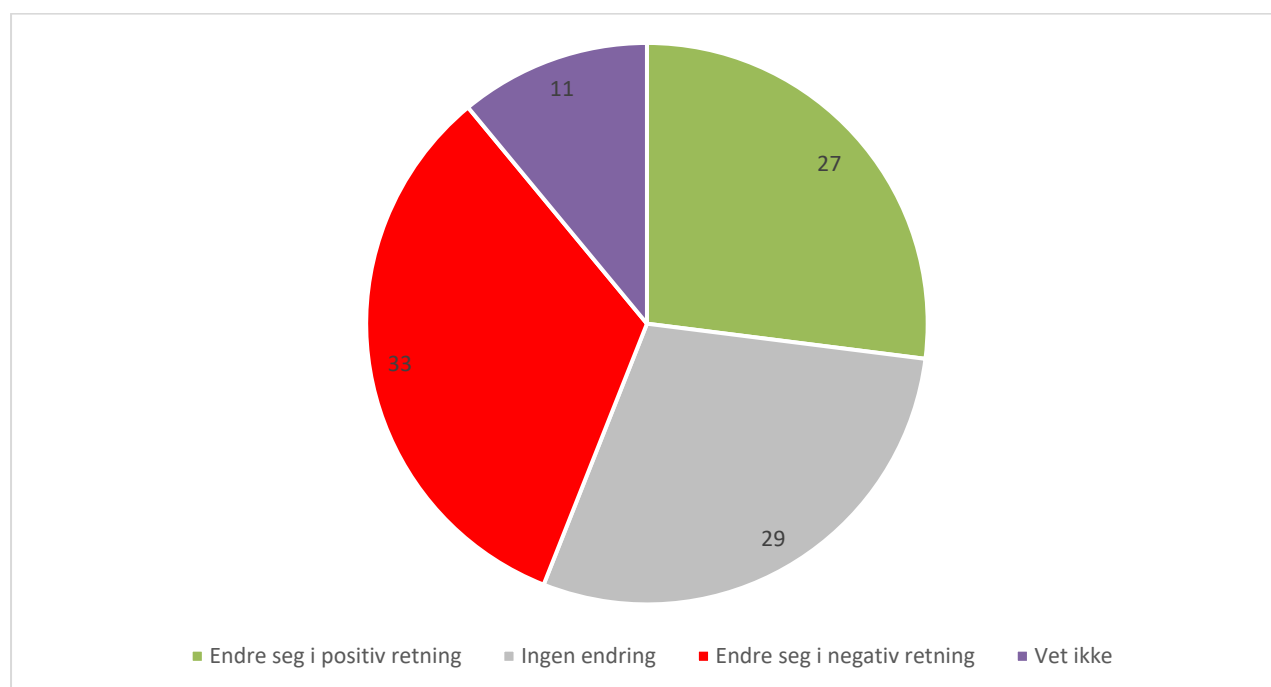

Figur 3. Andel bønder som mener det økonomiske resultatet fra gårdsdriften har endret seg i positiv retning, i negativ retning eller ingen retning de siste fem årene. Øvrig kategori som ikke inngår i figuren er «vet ikke». Utvikling fra 2002 til 2018. Prosent.

Den opplagte forklaringen bak tallene er jo at bøndenes økonomi har blitt bedre. En annen forklaring kan være at de mest misfornøyde bøndene er de som slutter først og at den positive utviklingen slik sett gjenspeiler en endring i landbruksbefolkningen heller enn en bedring i økonomien. I overkant av 20 000 jordbruksbedrifter har lagt ned driften i perioden 2002 - 2017 (Statistisk sentralbyrå, 2018), hvor denne endringen

i populasjonen kan ha en klar effekt på den tilsynelatende «positive» utviklingen i Figur 3. Trolig er den «positive» utviklingen en kombinasjon av de to forklaringene: økonomien har blitt bedre for mange, mens for en del kan dårlig økonomi ha bidratt til at gårdsdriften legges ned.

Videre er det også verdt å merke seg at vurderingene av den økonomiske utviklingen ser ut til å ha fått et knekkpunkt i 2016. Vi ser at den «positive» vurderingen av den økonomiske utviklingen har gått noe ned i perioden 2016 – 2018, og den stabile tendensen til at stadig færre oppgir at økonomien har gått i negativ retning, faktisk har snudd. I 2016 oppga 26 prosent av bøndene at økonomien har gått i negativ retning, mens andelen i 2018 har økt til 30 prosent. Selv om man skal være forsiktig med å legge mye i denne utflatingen eller endringen, er dette noe som vil følges opp i neste runde av Trender i norsk landbruk.

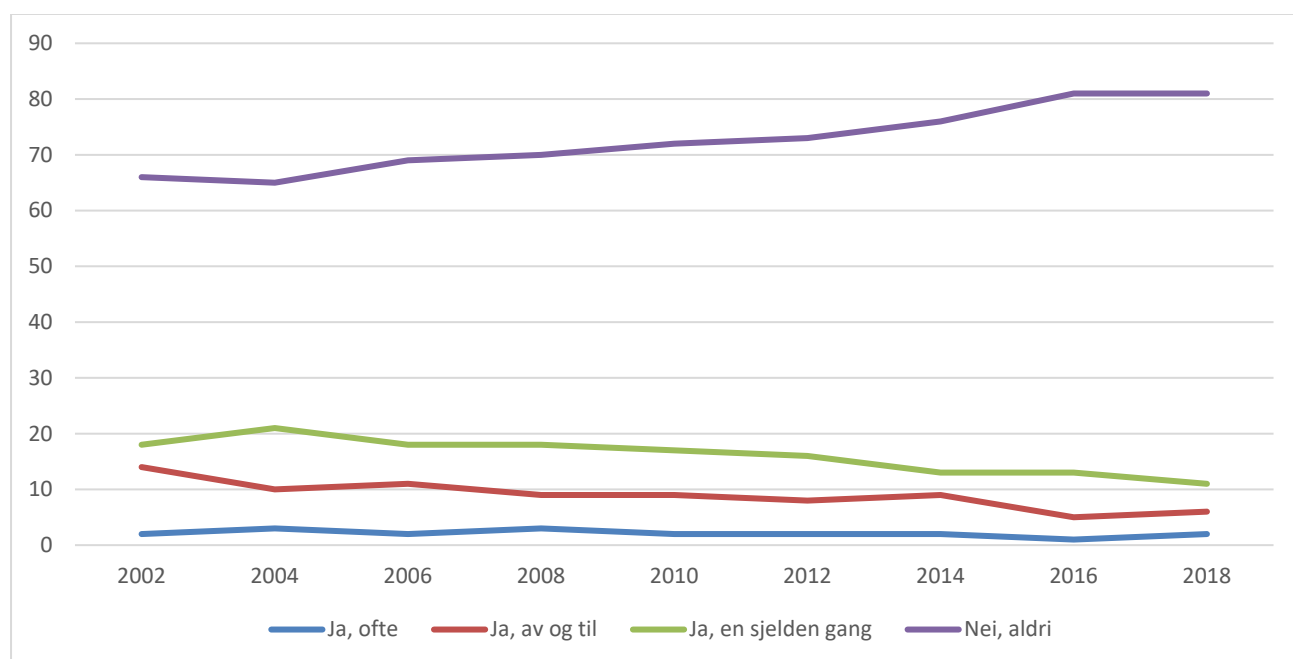

Figur 4. Andel bønder som tror det økonomiske resultatet fra gårdsdriften vil endre seg i positiv retning, i negativ retning eller ingen retning de neste fem årene. Prosent.

Hvorvidt gårdbrukeren tror det økonomiske resultatet fra gårdsdriften vil endre seg i positiv eller negativ retning de neste fem årene er varierende. Figur 4 viser at 27 prosent av bøndene i undersøkelsen tror økonomien de neste fem årene vil endre seg i positiv retning, 29 prosent tror det ikke vil bli noen endring, mens 33 prosent tror

Økonomien vil gå i negativ retning. Ser vi nærmere på de som tror det økonomiske resultatet fra gårdsdriften de neste fem årene vil gå i negativ retning, er det enkelte systematiske forskjeller. Eldre gårdbrukere og gårdbrukere med mindre areal, har større sannsynlighet for å oppgi at de tror økonomien på gårdsbruket vil gå i negativ retning de neste fem årene. Videre er sannsynligheten for å oppgi at økonomien vil gå i negativ retning de neste fem årene mindre for de som driver med planteproduksjon (frukt og grønnsaker) sammenlignet med melkeproduksjon.

Når vi går fra å se på inntekten fra gårdsbruket, til å se på *husstandens* totale økonomiske situasjon, oppgir rundt halvparten av bøndene i undersøkelsen at den økonomiske situasjon har endret seg i positiv retning de siste fem årene. Dette er en større andel enn andelen som oppgir at det økonomiske resultatet fra gårdsdrifta har endret seg i positiv retning. Likevel oppgir 19 prosent av bøndene at det, i løpet av det siste året, har hendt at de har hatt vansker med å klare løpende utgifter til mat, transport, bolig og lignende. Selv om de fleste oppgir at dette gjelder «en sjelden gang», oppgir 8 prosent at dette har vært tilfelle «av og til» eller «ofte».

Figur 5. Andel bønder som oppgir om de i løpet av det siste året har hatt vansker med å klare de løpende utgifter til mat, transport, bolig og lignende. Utvikling fra 2002 til 2018. Prosent.

Ser vi på utviklingen over tid (Figur 5) har andelen som oppgir at de har hatt problemer med å klare løpende utgifter gått noe ned fra 2002 frem til 2016, hvor tendensen

videre har flatet ut. Også her er det viktig å være klar over at denne «positive» trenden kan være påvirket av populasjonsendringene i landbruket, ved at det blir stadig færre bønder igjen, og brukene blir større.

Økonomien henger også sammen med investeringer som gjøres på gården, og mange gårdbrukere står ovenfor dilemmaet hvorvidt de skal investere i produksjonen og gårdsbruket. Investeringsdilemmaet kan innebære blant annet hvorvidt det er lønnsomt å investere i produksjonen, hvor lang tid man selv kan drive som aktiv bonde, og hvorvidt man har barn eller har andre familiemedlemmer til å ta over gården. Det er naturlig nok svært store variasjoner i hvorvidt gårdbrukerne har investert i bygninger, maskiner og annet de siste årene, og det er store variasjoner i hvor store investeringene har vært. 18 prosent oppgir at de har investert mer enn 1 million kroner i driftsbygninger de siste fem årene, hvor 8 prosent har investert mer enn 3 millioner. Når bøndene i Trender i norsk landbruk vurderer den samlede gjelden på gårdsbruket sett i forhold til omfanget av drifta på bruket i dag, oppgir de fleste at de har liten eller ingen gjeld. Likevel oppgir 13 prosent at gjelden er stor, mens 4 prosent oppgir at den er alt for stor, sett i forhold til omfanget av drifta.

3.4 Utsiktene og planene for gårdsbruket fremover

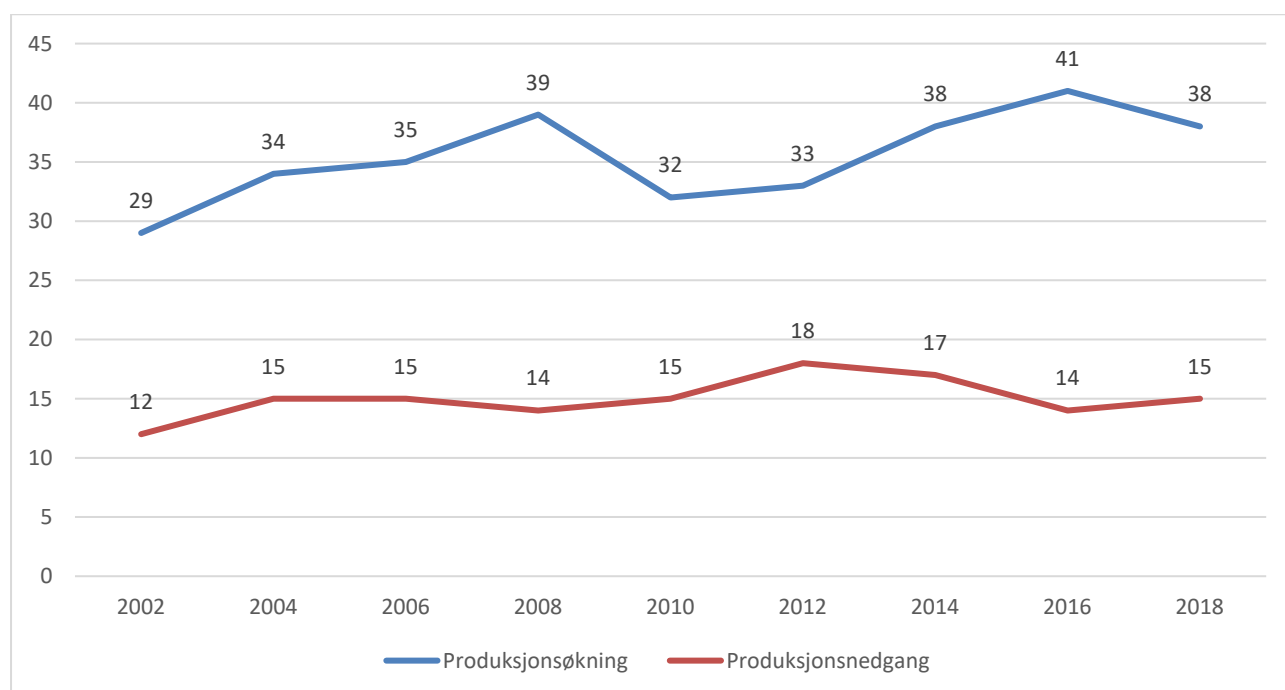
Generelt er spådommer om den framtidige utviklingen i jordbruket usikre, noe som blir enda mer komplisert om man skal bryte ned analysene på for eksempel enkelte produksjoner og regioner. Det som er sikkert er at modeller for å si noe om utviklingen bør starte med bøndenes egne vurderinger av forhold knyttet til fremtidig utvikling (Forbord og Vik, 2017).

I Trender i norsk landbruk ser vi at 25 prosent av gårdbrukerne tar sikte på å øke arealet dyrka mark i løpet av de neste fem årene. Siden nydyrkingen er svært begrenset, innebærer dette en økning enten ved å leie mer, eller eventuelt kjøp av jord. Dette vil da måtte komme ved at andre reduserer tilsvarende.

En stor andel av bøndene i undersøkelsen leier jord i dag, likevel vil majoriteten av investeringene i grøftesystem/drenering i løpet av de neste fem årene skje på eget areal. 58 prosent planlegger investeringer i grøftesystem/drenering i løpet av de neste fem årene på eget areal, mens kun 17 prosent planlegger investeringer på leid areal. Leiejord har blitt mer og mer vanlig siden 1945, da det var nærmere 200 000 jordbrukseiendommer i Norge. Dette tallet er nesten like høyt i dag (180 000), men til

forskjell fra i 1945, da det var om lag like mange aktive gårdsbruk som det var jordbrukseiendommer, er det i dag ikke mere en om lag 40 000 aktive bønder. Et viktig element her er at andelen leiejord har økt betraktelig, og i dag leier 40 prosent av brukene tilleggsjord (Forbord, Bjørkhaug og Burton, 2014).

Det er relativt store variasjoner i bondens betraktning av produksjonsutviklingen fremover. Innenfor melk- og storfeproduksjon oppgir henholdsvis 31 og 38 prosent at de ser for seg å øke produksjonen, mens andelen er lavere for sau- og svinproduksjon (18 og 14 prosent). Også innenfor planteproduksjon ser man en tendens til at en relativt høy andel ser for seg å øke produksjonen fremover (37 prosent), men majoriteten vil fortsette som før. Selv om det er noe variasjon mellom produksjonene, ligger andelen som anslår at de vil legge ned produksjonen mellom 5 og 7 prosent for de fleste produksjoner.

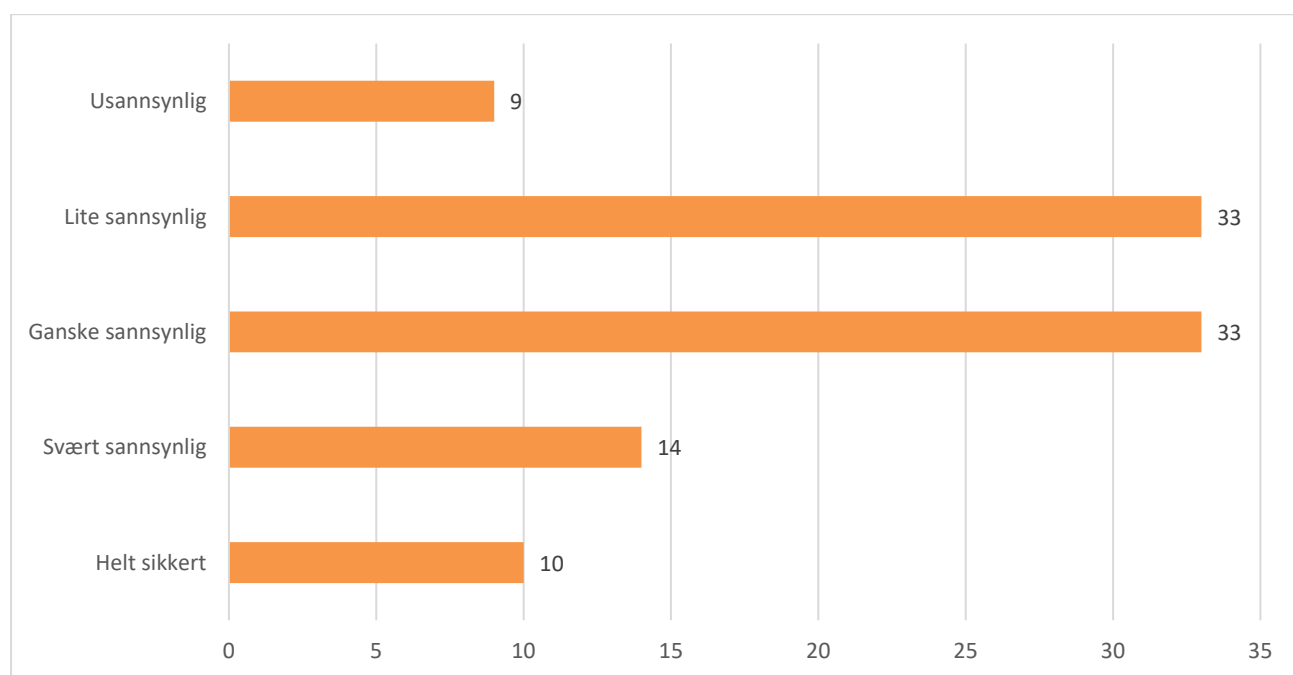

Figur 6. Andel bønder som oppgir at de ser for seg produksjonsøkning og andel bønder som ser for seg en produksjonsnedgang de neste fem årene. I prosent.

Mens andelen som oppgir at produksjonsnedgang er et sannsynlig utviklingstrekk på gården de neste fem årene har holdt seg ganske stabil, har andelen som ser for seg en produksjonsøkning økt fra 29 prosent i 2002 til 38 prosent i 2018. Figur 6 viser likevel at andelen som tidligere år har ansett produksjonsøkning som et sannsynlig utviklingstrekk, har hatt noen svingninger, og at den har flatet ut fra 2016.

I undersøkelsen ble bøndene bedt om å se 20 år frem i tid, og anslå hva de anser som sannsynlig utviklingstrekk på gårdsbruket. Majoriteten av gårdbrukerne (63 prosent)

tror bruket enten vil være drevet av dagens brukere eller at det vil være drevet av barn eller slekt av dagens brukere. En mindre andel regner med at bruket enten vil være forpaktet bort, eller nedlagt som selvstendig enhet. Etter at bonden selv ikke lenger kan drive gårdsdrifta, oppgir over 6 av 10 at de tror noen i familien eller slekta kommer til å ta over gården etter en selv. 1 av 10 tror ingen i slekta vil overta, mens 23 prosent er usikre på om noen vil overta. Det er likevel store variasjoner i hvor *sannsynlig* eller *usannsynlig* det er at barn eller andre familiemedlemmer vil drive gården som aktive gårdbrukere etter at gårdbrukeren ikke lenger kan drive den, noe vi kan lese av Figur 7.

Figur 7. Bønders vurdering av sannsynligheten for at barn eller andre familiemedlemmer vil drive gården som aktive gårdbrukere etter at gårdbrukeren ikke lenger kan drive den. I prosent.

I underkant av en fjerdedel av gårdbrukerne anser det som svært sannsynlig eller helt sikkert at barn eller andre familiemedlemmer vil ta over drifta etter at de ikke lenger kan drive den. Videre anser en tredjedel det som ganske sannsynlig at noen vil ta over, mens over 40 prosent anser det som lite sannsynlig eller usannsynlig at barn eller andre familiemedlemmer vil ta over drifta. Videre analyser viser at dette henger sammen med blant annet størrelse på gården, inntekt fra gårdsdrifta og hvorvidt barn deltar i arbeid på gården. Med økende størrelse (areal) og inntekt fra gårdsdrifta, anser bonden det som mer sannsynlig at barn eller andre familiemedlemmer vil ta over. I tillegg anser eldre bønder det som mindre sannsynlig at barn vil ta over, sammenlignet med de under 40 år.

3.5 Klima og værforhold

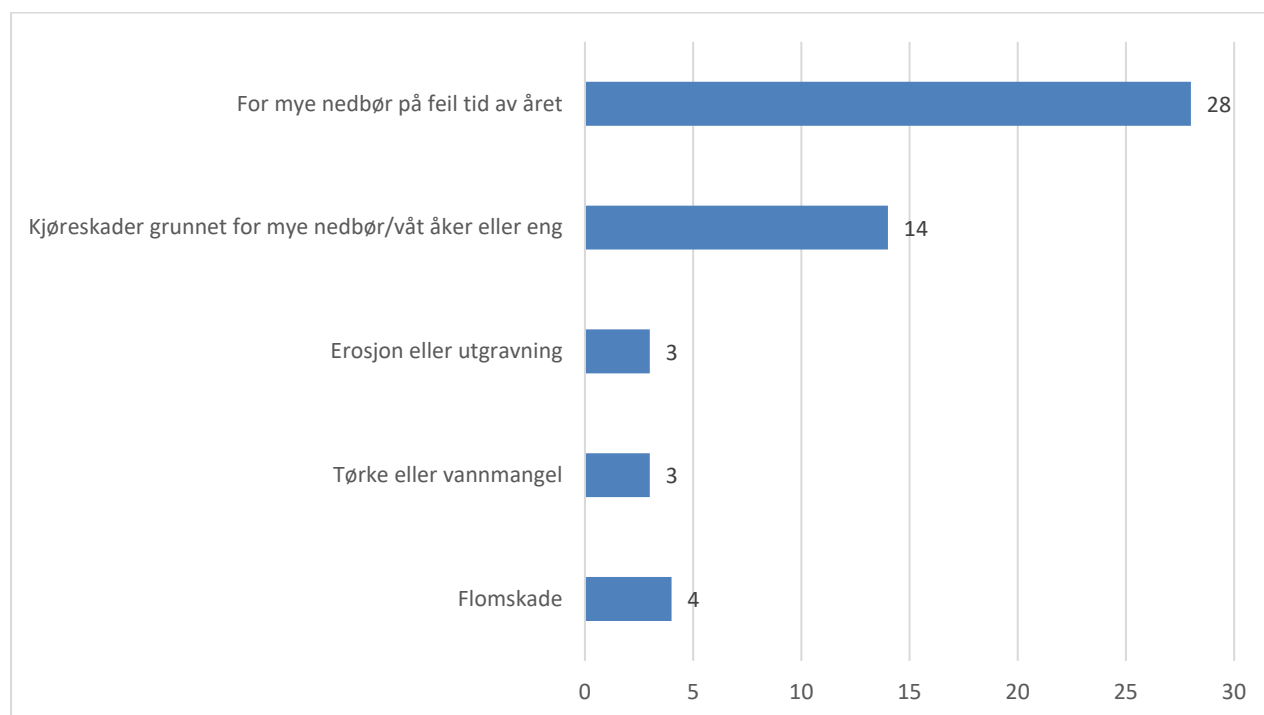
2018 ble et ekstremt år for mange bønder og skogeiere i Norge på grunn av den store tørken, som medførte sviktende avlinger og fôrmangel. En del bønder har sett seg nødt til å slakte hele eller deler av husdyrbestanden, og sommeren har på ulike måter medført store økonomiske konsekvenser for mange. Tørkesommeren 2018 har ikke påvirket bøndene i denne utgaven av spørreundersøkelsen, da datainnsamlingen ble avsluttet i mars 2018. Likevel skal vi ikke lenger tilbake enn 2017, hvor mange bønder på Vestlandet opplevde våte og ødelagte avlinger som resulterte i rekordlave inntekter. Klimautfordringer er noe som vil påvirke landbruket, matproduksjonen og den enkelte bonde fremover. I 2018 introduserte vi et spørsmålsbatteri i undersøkelsen, som innebærer i hvilken grad ulike klima- og værforhold har påvirket produksjonen det siste året (Figur 8).

Foto: Odd Roger K. Langørgen / Ruralis.

En betydelig andel av bøndene oppgir at for mye nedbør på feil tid av året i stor grad påvirket produksjonen det siste året (som da gjelder året 2017), og i underkant av en tredjedel oppgir at dette har hatt stor påvirkning på produksjonen (Figur 8). Mange oppgir også at kjøreskader grunnet for mye nedbør/våt åker eller eng har påvirket produksjonen i ulik grad.

Figuren viser også andelen gårdbrukere som oppgir at flomskade, erosjon eller utgravning har hatt stor betydning det siste året, som henholdsvis 4 og 3 prosent oppgir i stor grad har hatt betydning for produksjonen. Det er likevel store geografiske variasjoner, og Rogaland er blant fylkene hvor flest oppgir at nedbøren i 2017 påvirket produksjonen. Videre oppgir 15 prosent nasjonalt at tørke eller vannmangel har påvirket produksjonen i 2017, mens 3 prosent oppgir at tørke eller vannmangel i stor grad har påvirket produksjonen ².

Figur 8. Andel bønder som oppgir at de ulike forholdene har påvirket produksjonen i «stor grad» det siste året. Øvrig kategorier er «I noen grad», «I liten grad», «Ikke i det hele tatt», og «Vet ikke». I prosent.

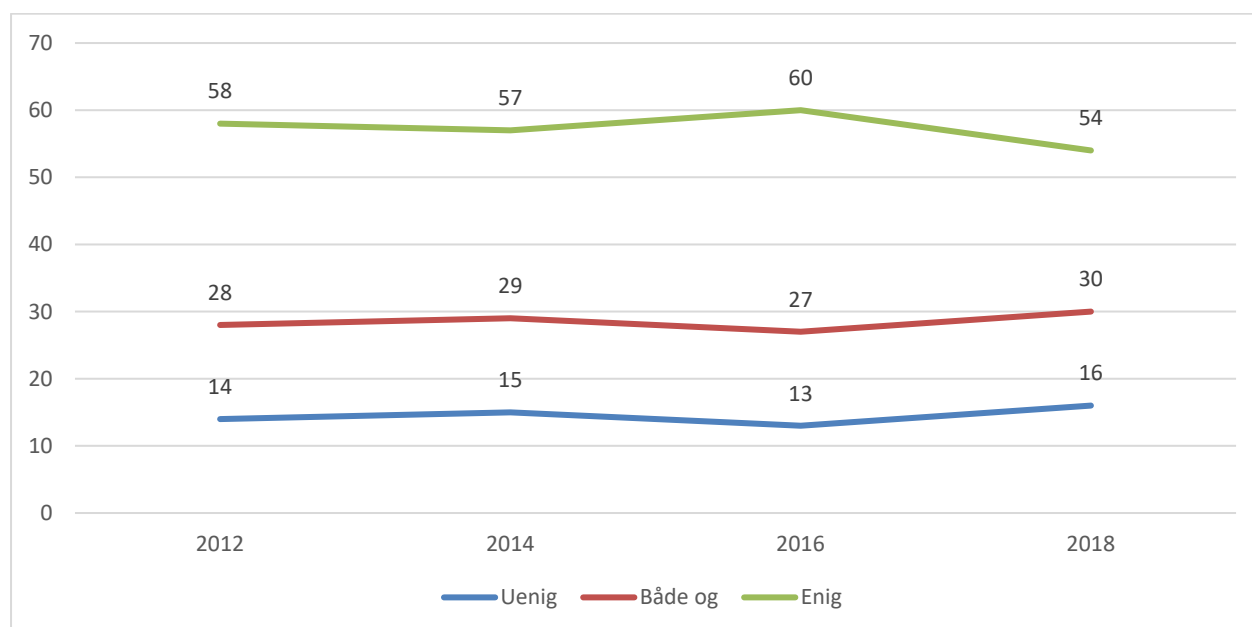
Figuren som viste forholdene for 2017, ville nok sett helt annerledes ut dersom figuren hadde vist forholdene for 2018. Utfordringene vi har sett og med stor sannsynlighet kommer til å se i årene fremover, setter klima på agendaen i norsk landbruk og i norsk matproduksjon. Klima og jordbruk har blitt veldig relevant de siste årene, ikke minst etter at Parisavtalen ble signert helt på tampen av året 2015. Et av de viktigste målene med avtalen er å forhindre en temperaturstigning på mer enn 2 grader celsius fra før-industrielt nivå. Innen 2050 skal verden være klimanøytral (Arnslett, 2015). Dette

² Vi vil i Trender i norsk landbruk 2020 følge opp dette spørsmålsbatteriet for å se utviklingen over tid.

betyr kutt i utslipp av klimagasser, og Norge skal inngå samarbeid med EU om kutt. Da vil det være et sentralt spørsmål om jordbruket vil bli underlagt reguleringer på utslipp fra produksjonen (Brobakk, 2017).

Når det gjelder spørsmål om klima i Trender i norsk landbruk, så er flertallet av bøndene i undersøkelsen uenig i at det er alt for store utslipp av klimagasser fra norsk landbruk, mens over 6 av 10 er delvis eller helt enig i påstanden om at landbrukets klimautfordringer tas seriøst i norsk landbruk allerede i dag. Det er relativt stor variasjon hvorvidt respondentene mener strengere krav til å redusere klimagassutslippene vil ha en positiv eller negativ virkning for norsk landbruk. I underkant av 4 av 10 mener dette vil ha en noe eller svært negativ virkning for landbruket, mens en tilsvarende andel mener dette vil ha en noe eller svært positiv virkning for norsk landbruk. Øvrige mener at det ikke vil ha noen betydning for norsk landbruk.

Figur 9 viser utviklingen fra 2012 til 2018 i påstanden om at det er viktigere å få ned utslippene av klimagasser i andre sektorer enn i landbruket. Flertallet av bøndene er enige i påstanden, hvor kun 15 prosent er uenig. Som vi kan se i Figur 9 har det ikke vært noen substansiell endring i påstanden over tid, selv om andelen som er enig i påstanden har gått ned fra 60 prosent i 2016 til 54 prosent i 2018.

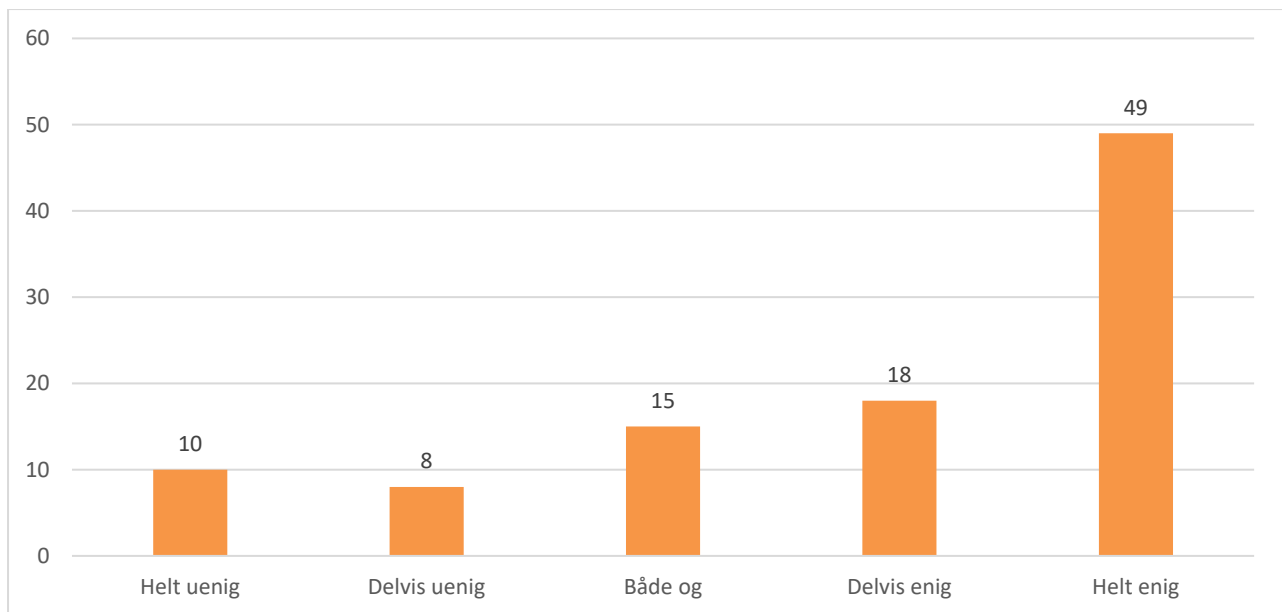
Figur 9. Andel bønder som er enig/uenig i påstanden: «Det er viktigere å få ned utslippene av klimagasser i andre sektorer enn i landbruket». Utvikling fra 2012 til 2018. Delvis og helt enig/uenig er i figuren slått sammen. I prosent.

3.6 Politiske holdninger og oppslutning

Illustrasjonsfoto: Colourbox

Landbruket er som nevnt en politisk næring, og bøndenes virke er regulert og påvirket på mange måter. Mest direkte påvirkes bøndene gjennom overføringer og økonomiske virkemidler, men også det juridiske rammeverket er sentralt. Flere av de juridiske og regulative rammebetingelsene rundt jordbruket har vært i spill den siste tiden. En av de eldste og mest tradisjonsbærende ordningen som har blitt foreslått fjernet er odelsloven. Bøndene sin holdning til odelsretten og liknende lover gjenspeiler meningene i den politiske debatten i Stortinget. Siden begynnelsen av 2000-tallet har for eksempel debatter om odelsrettens opphevelse stadig vært til diskusjon i Stortinget, senest i mai 2018. Det er alltid de borgerlige partiene som har stilt forslag til oppheving av retten, mens de rød-grønne partiene og KrF har stilt seg i forsvar. Det har aldri blitt nødvendig flertall for opphevelse av grunnlovsvernet av odelsretten. Odelsrettsdebattene reflekterer et bredere skille i jordbrukspolitikken der forsvarerne også forsvarer den tradisjonelle regulerte jordbrukspolitikken, mens motstanderne heller mot en mer liberalistisk tilnærming (Fuglestad, 2018).

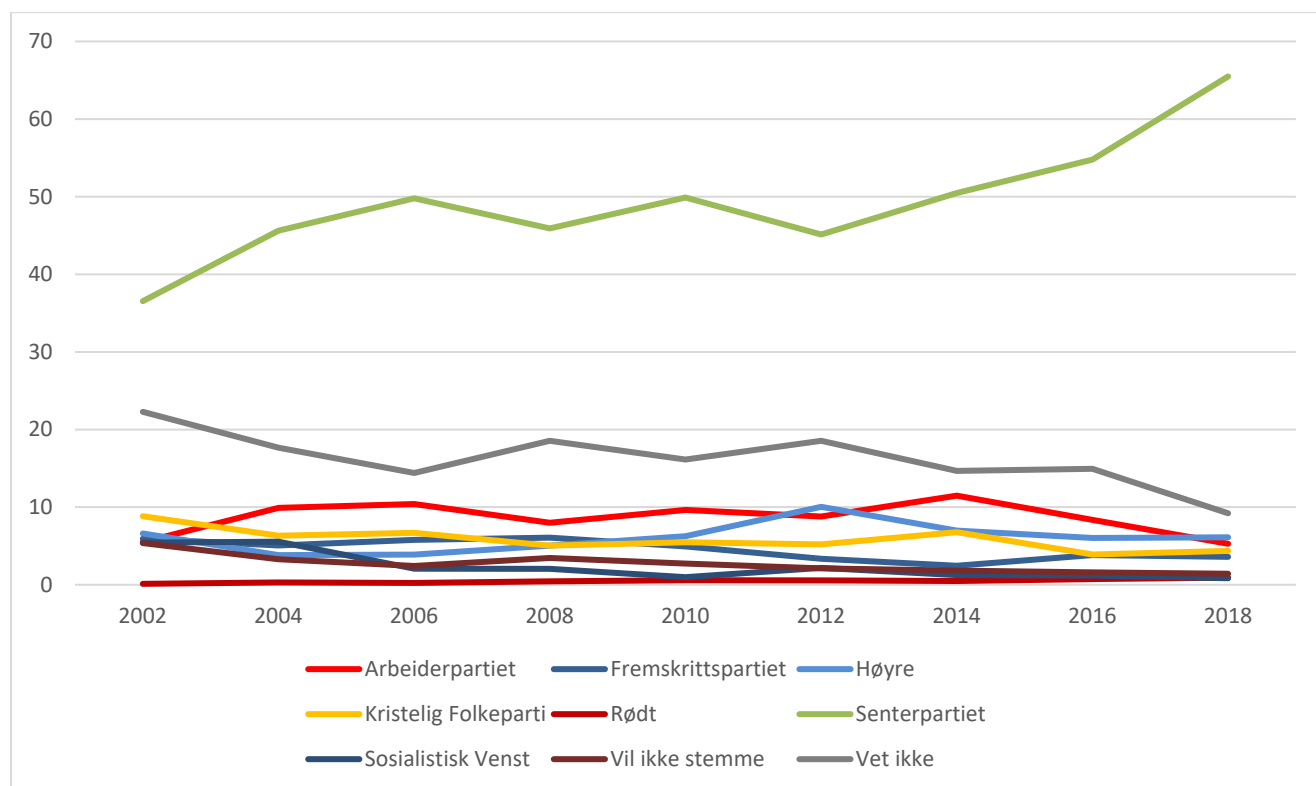

Figur 10. Andel bønder som er enig eller uenig i at odelsloven bør opprettholdes. I prosent.

Bøndene ble i Trender i norsk landbruk bedt om å ta stilling til ulike påstander om landbrukspolitikken, deriblant odelsloven (Figur 10). 67 prosent av gårdbrukerne sier seg delvis eller helt enig i påstanden om at odelsloven bør opprettholdes. Motsatt er 18 prosent delvis eller helt uenig i påstanden. Bønder som selv overtok på odell, eller som har samboer/ektefelle som tok over på odell, er i større grad enig i at odelsloven bør opprettholdes. Majoriteten av gårdbrukerne (76 prosent) er også delvis eller helt enig i påstanden om at boplikten bør opprettholdes, samt delvis eller helt enig i at driveplikten bør opprettholdes (81 prosent).

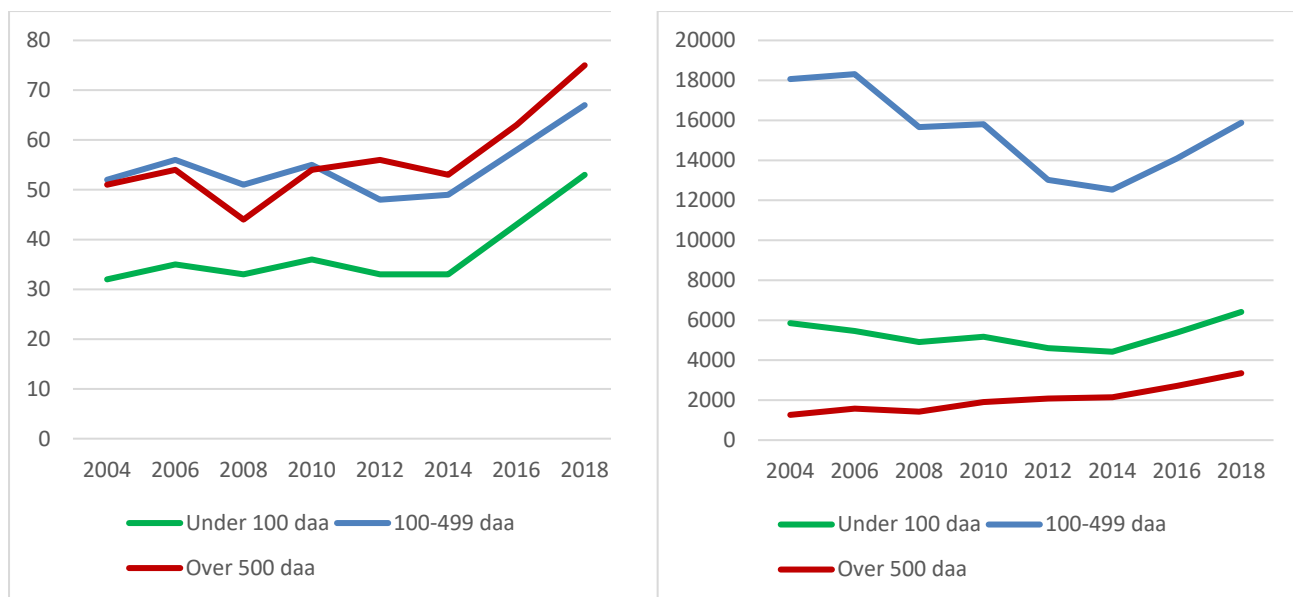
Figur 11 viser hvilket politisk parti bøndene oppgir at de ville stemt på, dersom det var Stortingsvalg «i morgen». Det er viktig å merke seg at dette ikke er faktiske valgresultater hos bønder, men kun en utvikling i et spørsmål som har vært med i undersøkelsen siden 2002. Senterpartiet har alltid stått sterkt blant bøndene, men vi kan se at blant bøndene som har vært med i Trender i norsk landbruk er det en ganske markant økning i andelen som ville stemt Senterpartiet hvis det var Stortingsvalg i morgen. Økningen har vært særlig stor i de fire siste rundene av undersøkelsen, hvor andelen som ville stemt Senterpartiet har økt fra rundt 45 prosent i 2012, til i overkant av 65 prosent i 2018. Videre analyser viser at oppslutningen om Senterpartiet er større for fulltidsbønder enn for bønder som har arbeid utenfor gården. I 2018 var andelen som oppgir at de ville stemt Senterpartiet, i overkant av 70 prosent for fulltidsbønder i utvalget, mens denne andelen er nærmere 60 prosent for bønder som har arbeid

utenfor gården. Videre kan vi blant annet se en svak nedgang de siste rundene i oppslutningen til Arbeiderpartiet og i andelen respondenter som oppgir at de ikke vet hva de ville stemt.

Figur 11. Partipolitisk tilhørighet over tid. Baserer seg på spørsmålet: «Dersom det var Stortingsvalg i morgen, hvilket parti ville du stemme på?». I prosent.

Det er flere faktorer som kan være med å forklare den markante økningen i oppslutning til Senterpartiet. For det første er det rimelig å anta at en del av den langsiktige økningen i oppslutningen om Senterpartiet blant bøndene kan forklares ved den strukturelle utviklingen i landbruket: Frafallet av bønder er minst blant de største bøndene, og det er de største som tradisjonelt har støttet Senterpartiet. Figur 12 viser at oppslutningen om Senterpartiet er høyest blant de største brukene, men viser også at andelen som oppgir at de ville stemt Senterpartiet er økende for både små og store bruk. Dette er tilfelle både når man ser på prosent og absolutte tall, og indikerer at strukturutviklingen bare forklarer deler av den økte oppslutningen.

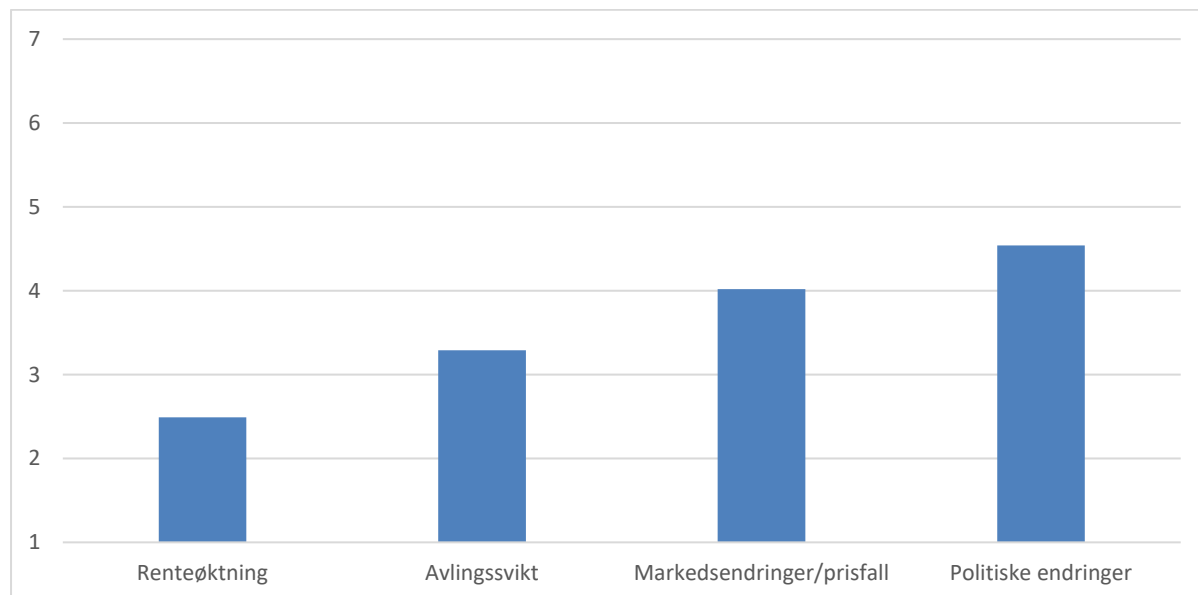
Figur 12. Andel bønder (figur til venstre) og antall bønder (figur til høyre) som oppgir at de ville stemt Senterpartiet dersom det var Stortingsvalg i morgen. I prosent.

Går man inn på de mer substansielle politiske debattene er en potensiell faktor som kan bidra til å forklare den markante økningen i oppslutning være knyttet til det som ble hetende «distriktsopprøret» på høsten 2016 og våren/sommeren 2017. Plutselig begynte man å snakke om en norsk utkantpopulisme som ble sterkt knyttet til Senterpartiet (Flø, 2018; Slottemo, 2018). Mange faktorer bidro til dette, men noen av de viktigste faktorene var sannsynligvis debatten om rovdyrproblematikk og forvaltning av ulvebestanden, som ble ekstra sterk første halvdel av 2017. I tillegg de mange sentraliserende reformene som ble iverksatt fra regjeringen sin side, slik som regionreformen og politireformen (Frisvoll, 2018). En annen faktor som kan forklare den økte oppslutningen til Senterpartiet (det tradisjonelle bondepartiet) er regjeringsposisjonen som Fremskrittspartiet (FRP) har hatt siden 2013, en posisjon som også har gitt dem landbruks og matministeren. Siden FRP sin politikk er svært radikal ovenfor det landbrukspolitiske systemet en har i dag, er det ikke utenkelig at mange bønder har samlet seg hos Senterpartiet i et slags forsvar av den rådende landbruksmodellen. I tillegg er Senterpartiet et av få partier som har utfordret det internasjonale rammeverket for handel både i WTO og via EØS avtalen, noe som kan ha påvirket oppslutningen om partiet.

3.7 Risikofaktorer og utfordringer

Et tema som henger tett sammen med den fremtidige utviklingen i landbruket er bøndenes vurderinger av risikofaktorer og utfordringer. Vi har i Trender i norsk landbruk 2018 inkludert et sett av spørsmål om vurdering av risikofaktorer. Politiske

endringer, etterfulgt av markedsendringer/ prisfall, er blant risikofaktorer gårdbrukerne i undersøkelsen er mest bekymret over, som vi kan se i Figur 13. Enkelte gårdbrukere er også bekymret for avlingssvikt og renteøkning, selv om det her er store variasjoner som naturlig nok har sammenheng med produksjon og belåningsgrad.

Figur 13. Bønders bekymring rundt ulike risikofaktorer, på en skala fra 1 (ikke bekymret) til 7 (veldig bekymret). Figuren viser gjennomsnitt for hele utvalget.

Ettersom man kan anta at vurderingen av disse risikofaktorene hos bønder har sammenheng med ulike forhold, som for eksempel gjeld og størrelse på bruket, vil vi nå analysere disse forholdene nærmere. Tabell 2 viser resultatene fra fire separate regresjonsanalyser, og presenterer sammenhengen mellom en rekke «uavhengige variabler», og deres effekt på bondens vurdering av risikofaktorene.

Tabell 2. Multiple OLS-regresjon med fire separate analyser. Avhengige variabler er basert på spørsmålet: «Hvor bekymret er du for følgende risikofaktorer? (Skala fra 1 (ikke bekymret) til 7 (svært bekymret)). N=1100.

Avhengig variabler:	Renteøkning		Avlingssvikt		Markedsendringer/prisfall		Politiske endringer	
Uavhengige variabler:	b	SE	b	SE	b	SE	b	SE
Konstant	-0.147	(0.245)	1.272	(0.287)	2.659	(0.311)	3.463	(0.334)
Kvinner (kvinne=1, mann=0)	0.102	(0.124)	0.629**	(0.144)	0.307*	(0.156)	0.300	(0.168)
Alder dummyer (referansekategori: bønder 60 år eller eldre)								
40-59 år	0.095	(0.108)	0.280*	(0.126)	-0.173	(0.136)	-0.260	(0.147)
Under 40 år	0.139	(0.153)	0.415*	(0.179)	-0.023	(0.194)	0.021	(0.209)
Inntekt (inntektskategorier fra 1 (ingen inntekt) til 9 (over 500 000 kr))	0.007	(0.021)	-0.004	(0.024)	-0.002	(0.026)	-0.026	(0.028)
Fulltidsbønder (bonde på fulltid=1, jobb ved siden av=0)	0.180	(0.105)	0.173	(0.123)	0.169	(0.133)	0.301*	(0.142)
Produktivt jordbruksareal (under 10 daa=1, over 1000 daa=8)	0.060	(0.038)	0.134**	(0.045)	0.119*	(0.049)	0.133*	(0.052)
Vurdering av egen gjeld i forhold til produksjonen på gården (har ikke gjeld=1, alt for stor gjeld=5)	0.870**	(0.042)	0.382**	(0.049)	0.420**	(0.053)	0.297**	(0.057)
Hovedproduksjon på bruket (referansekategori: melkeproduksjon)								
Annen husdyrhold	0.066	(0.127)	-0.133	(0.148)	-0.004	(0.160)	-0.189	(0.172)
Kornproduksjon	-0.032	(0.152)	0.504**	(0.175)	-0.277	(0.190)	-0.207	(0.205)
Annen planteproduksjon (inkl. frukt og grønnsaker)	0.353	(0.181)	0.490*	(0.211)	-0.356	(0.228)	-0.448	(0.246)
Skog	0.304	(0.306)	-0.559	(0.362)	0.681	(0.386)	-0.237	(0.415)
Annen produksjon	-0.051	(0.253)	-0.348	(0.296)	-1.012**	(0.319)	-0.718*	(0.344)
R2	0.34		0.15		0.11		0.07	
p<0.05=*, p<0.01=**								

I analysene (Tabell 2) finner vi at jo større gårdbrukeren vurderer gjelden på gården å være, sett i forhold til produksjonen, desto mer bekymret er man for en renteøkning. Vurdering av egen gjeld er den eneste variabelen som har en statistisk signifikant effekt på bekymringer om renteøkning, og forklarer 34 prosent av variasjonene i bekymringer rundt renteøkning. Videre ser vi også at jo større man vurderer gjelden på gården å være, desto mer bekymret er gårdbrukerne også for avlingssvikt, markedsendringer/prisfall og politiske endringer. Dette kan ha sammenheng med at gårdbrukere som har satset, i form av at man har større lån, i større grad er sårbare ved at de har en større risiko knyttet til renteøkning, avlingssvikt, markedsendringer og politiske endringer.

Videre ser vi også at gårdbrukere med større produktivt jordbruksareal er mer bekymret for avlingssvikt, markedsendringer/prisfall og politiske endringer, sammenlignet med bruk med mindre produktivt jordbruksareal. Hvorvidt man jobber på gården på fulltid eller har annet arbeid utenfor gården har også betydning, hvor fulltidsbønder i større grad er bekymret over politiske endringer sammenlignet med de som jobber utenfor gårdsdrifta. Bønder som hovedsakelig driver med korn eller annen planteproduksjon (inkludert frukt og grønnsaker) er mer bekymret for

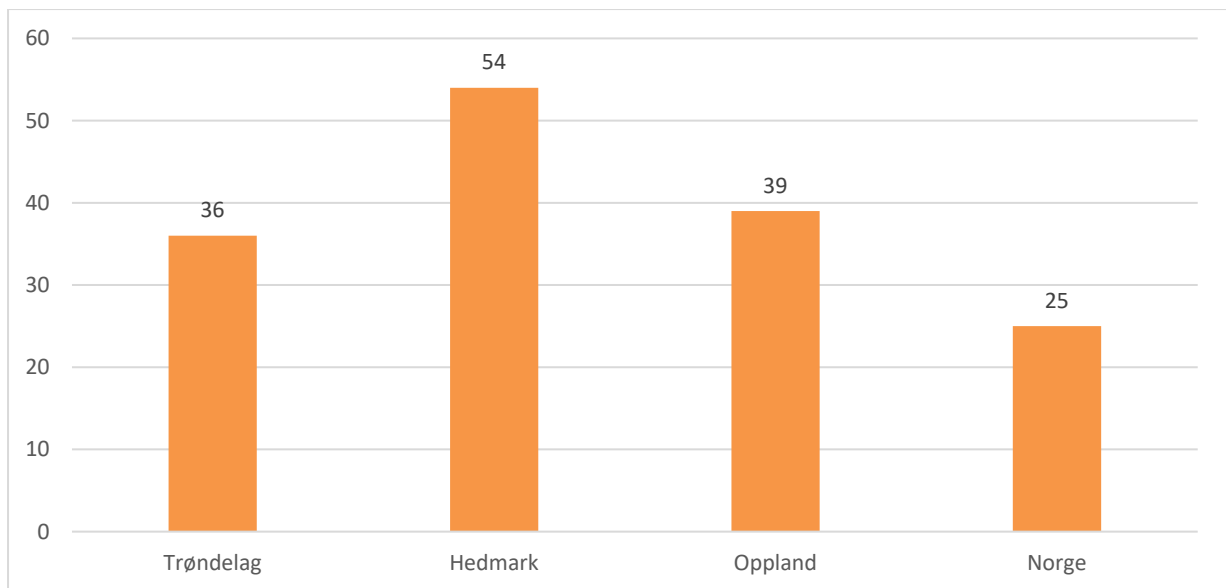
avlingssvikt sammenlignet med melkeprodusenter. Vi ser også i tabellen at kvinner er mer bekymret over både avlingssvikt og markedsendringer/prisfall sammenlignet med menn, og at yngre bønder mer bekymret over avlingssvikt enn de over 60 år.

Oppsummert er det likevel gjeldssituasjonen, sett i forhold til produksjonen på gården, som har størst betydning for hvor bekymret gårdbrukerne er for de ulike risikofaktorene.

Illustrasjonsfoto: Colourbox

For mange bønder er også rovdyrproblematikken i Norge blitt en stor utfordring. Etter 100 år med nær utryddelse, har vi fått en sterk økning i antall rovdyr, etter at Norge undertegnet Bernkonvensjonen (1979) og Konvensjonen om biologisk mangfold (1992), for å ta sitt ansvar i å sikre bærekraftig forvaltning av rovdyr. Gjeldene politikk innebærer en todelt målsetting om å sikre bærekraftig rovdyrbestander, mens man samtidig søker å opprettholde aktive og levedyktige beitenæringer. Med begrenset dyrkbar jord har utmarka historisk sett vært avgjørende for dyreholdet i Norge. Slik er det fortsatt i dag (Lokalrovdyr, 2018). Den todelte målsettingen om å sikre bærekraftige rovdyrbestander samtidig som man søker å opprettholde aktive og levedyktige beitenæringer kan være svært utfordrende, noe som også gir utslag i Trender i norsk landbruk.

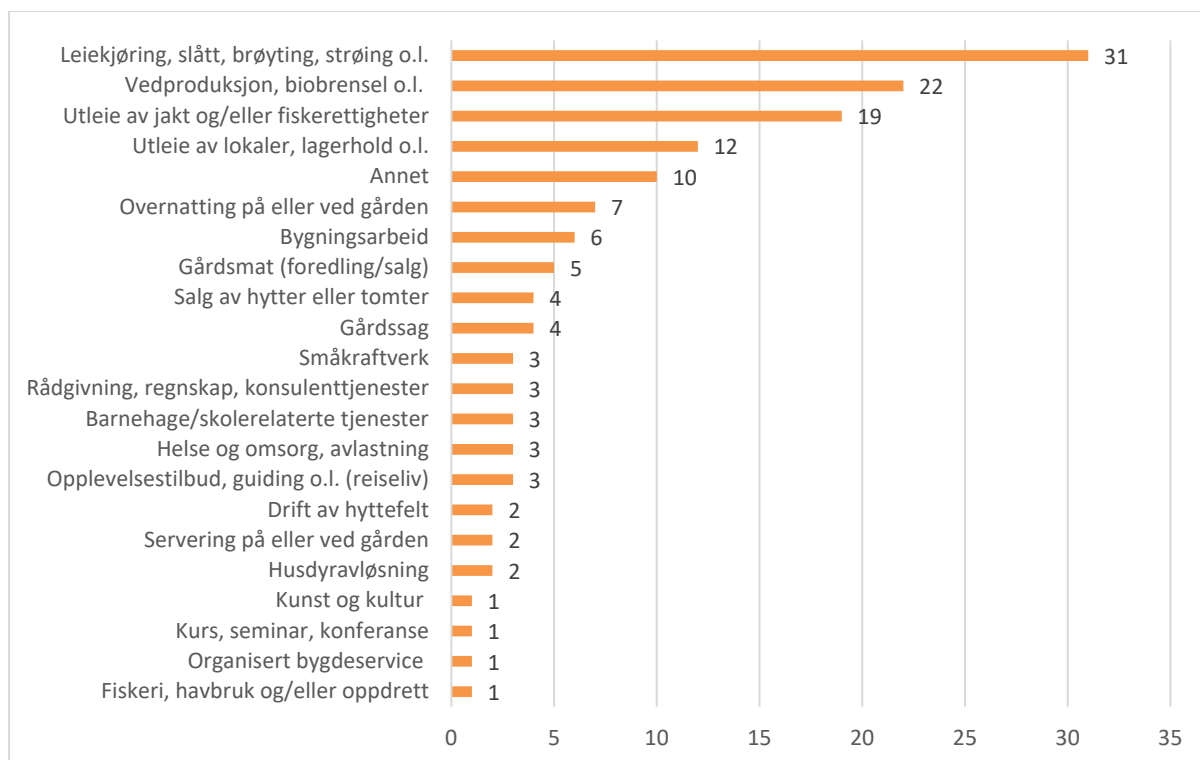

Figur 14. Andel sauebønder som oppgir at tap av husdyr til rovdyr og/eller ørn er av stor eller svært stor betydning for produksjonen. I prosent.

Figur 14 viser at tap av husdyr på grunn av rovdyr og/eller ørn er av stor betydning for mange sauebønder, selv om dette naturlig nok er avhengig av gårdbrukerens bosted. Selv om dette er en subjektiv vurdering av tap, oppgir 25 prosent av sauebøndene i utvalget at tap av sau til rovdyr har betydning for produksjonen. I Trøndelag, Hedmark og Oppland oppgir en betydelig større andel av sauebøndene at tap av husdyr på grunn av rovdyr har stor eller svært stor betydning for produksjonen. Mange av sauebøndene oppgir også at redusert tid på utmarksbeite på grunn av rovdyr har stor eller svært stor betydning for produksjonen.

3.8 Tilleggsnæringer

Mange av gårdbrukerne driver også med annen næringsvirksomhet med utgangspunkt i brukets ressurser. Blant de viktigste finner vi leiekjøring, slått, brøyting, strøing og lignende, men også vedproduksjon, utleie av jakt og/eller fiskerettigheter og utleie av lokaler er andre viktige næringsvirksomheter.

Figur 15. Andel bønder som driver med annen næringsvirksomhet med utgangspunkt i brukets ressurser. I prosent.

Inntekten fra annen næringsvirksomhet er svært variable, og går fra under 50 000,- til over 500 000,- kroner. For de fleste fremstår næringsinntektene som komplementære for hovedproduksjon på bruket, og netto næringsinntekt ligger under 100 000,- kroner i året. Motivene for å starte med annen næringsvirksomhet på bruket er mange og sammensatte (Vik og McElwee, 2011). Mange oppgir at de begynte med annen næringsvirksomhet på bruket som følge av at de hadde tilgjengelige ressurser på gårdsbruket, hadde behov for ekstra inntekter eller hadde et ønske om å skape eller få til noe. Enkelte oppgir også at grunnen til at de startet har sammenheng med at de ville skape en mulighet for å bli boende på bruket, eller at de ønsket å skape en arbeidsplass for ektefelle/samboer, samt dra nytte av egen/ektefelles utdanning.

3.9 Konklusjon og veien videre

Vi har nå sett på hva bøndene mener og tenker om både sin egen hverdag, og om politikk og trender i landbruket – også over tid. Vi har blant annet sett at bøndene, over tid, oppgir i større og større grad at økonomiske utviklingen fra eget gårdsbruk har gått i positiv retning de siste årene. I utgangspunktet er dette gode nyheter for norsk landbruk. Samtidig vet vi at det har vært en stor nedgang i antall aktive

gårdbrukere i perioden 2002-2018, og en strukturendring som peker i retning av større produksjoner. Når andelen rapporterer om økt økonomisk tilfredshet, må man ta med seg at det ikke er umulig at den store nedgangen i perioden i større grad kan ha rammet de som tidligere har opplevet et dårligere økonomisk vilkår. I tillegg er det viktig å merke seg at rundt 1 av 3 bønder i 2018 rapporterte at det økonomiske resultatet fra gårdsdriften har gått i negativ retning de siste fem årene. For noen kan dette være en liten nedgang etter en god periode, mens for andre kan det føre til kroken på døren for gårdsdriften. Med utgangspunkt i de fire landbrukspolitiske målene, som innebærer å opprettholde landbruk i hele landet, er det viktig også fremover at den økonomiske utviklingen i landbruket skjer både på små og store gårder, og over hele landet.

Klima er også viktig i denne rapporten. De to siste årene har man sett store svingninger i været. Sommeren 2017 var svært våt, særlig på Vestlandet, noe som gjorde at bøndene i området opplevde avlingssvikt. Sommeren 2018 ble helt motsatt – den tørreste i manns minne. Bønder over hele Sør-Norge opplevde at de ikke fikk nok fôr til dyra og at avlingene generelt sviktet. Vi har ikke data om klimaspørsmål lenger tilbake enn 2012. Vi ser likevel en antydning til endring i holdningene her, selv om holdningene generelt er relativt stabile. Bøndene mener generelt at klimautfordringen tas seriøst av den nåværende politikken, samtidig som mange mener at strengere krav vil være en utfordring for landbruket. Klima vil med stor sikkerhet påvirke norsk landbruk og matproduksjon i årene fremover, samt gi utslag på ulike områder i bondens liv.

Når det gjelder politiske holdninger har vi sett at Senterpartiet har fått økende oppslutning i perioden 2002-2018. Andelen som oppgir at de ikke vet hva de ville stemt har gått ned, det samme har oppslutningen rundt enkelte andre partier. Dette til fordel for en markant økningen til Senterpartiet. Er dette en konsekvens av det såkalte «distriktsopprøret»? Er det en konsekvens av et slags forsvar av den rådende landbruksmodellen? Eller er det andre faktorer, som Senterpartiet oppgjør mot handel både i WTO og via EØS avtalen? Det er i alle fall klart at Senterpartiet virker til å ha styrket sin posisjon hos bøndene i vårt datamateriale.

Overordnet ser vi at bøndenes holdning til økonomi, klima og politikk, er gjenspeilinger av de overgripende nasjonale og internasjonale rammene. Klima globalt kan bidra til å gjøre bøndene bekymret både for ekstremvær og for nye politiske regelverk som kan

påvirke hverdagen deres. Det samme gjelder for politikken: internasjonale bestemmelser som WTO og EØS åpner konkurransen mot norsk jordbruk og kan påvirke bøndernes holdninger til risiko i markedet og holdningene deres til lån og gjeld. Nasjonalt ser man også at trender i samfunnet kan ha påvirket bøndernes politiske holdninger. Både når det gjelder økonomisk utvikling, politisk oppslutning og vurdering av risiko, er dette områder vi trenger mer forskning på. I de store politiske spørsmålene knyttet til landbruk og matsikkerhet, er det viktig også å inkludere de sosiokulturelle forholdene som omhandler bondens hverdag. Trender i norsk landbruk er et bidrag til dette.

4. Frekvenser

I dette kapitlet rapporteres beskrivende statistikk for samtlige variabler i Trendundersøkelsen 2018. Kategoriske variabler presenteres med prosentfordeling i kategoriene, mens kontinuerlige variabler presenteres med gjennomsnittlige verdier. Prosentfordelinger i kategoriene hvor kun ett svaralternativ er mulig, blir det alltid 100 % til sammen, og tilsynelatende avvik fra dette skyldes avrunding av desimaler. Spørsmål der flere kryss er mulig, er merket med *. Tabellene følger samme rekkefølge som spørsmålene i spørreskjemaet og er nummerert tilsvarende.

Spørsmål 1. Kjønn (n=1227)

	Prosent
Mann	85
Kvinne	15
Totalt	100

Spørsmål 2. Alder (n=1214)

	Gjennomsnitt
Alder	53.8

Spørsmål 3. Sivilstand (n=1223)

	Prosent
Gift	64
Samboende	19
Enslig	17
Totalt	100

Spørsmål 4. Har du barn? (n=1232)*

	Prosent
Nei	14
Ja, med min nåværende partner	71
Ja, fra tidligere forhold	18

Spørsmål 5. Vil du anbefale noen av barna å ta over bruket etter deg? (n=1151)

	Prosent
Ja	64
Nei	10
Vet ikke	27
Totalt	100

Spørsmål 6. Hvor mange barn bor i samme husstand som deg?

	Gjennomsnitt	n
Antall under 18 år:	0.7	1232
Antall over 18 år:	0.3	1232

Spørsmål 7. Hva er din og din eventuelle samboer/ektefelles høyeste fullførte utdanning?

	Bonden (n=1202)	Partner (n=1004)
Grunnskole eller tilsvarende	8	9
Videregående skole (yrkes-/landbruksfag)	47	25
Videregående skole (allmennfag/gymnas)	15	23
Universitet/høyskole inntil 4 år	19	30
Universitet/høyskole over 4 år	11	14
Totalt	100	100

Spørsmål 8. Har du fullført landbruksfaglig utdanning på videregående skole, høgskole, universitet eller tilsvarende nivå? (n=1221)

	Prosent
Nei	52
Ja, på videregående skole	39
Ja, på universitet/høgskole	9
Totalt	100

Spørsmål 9. Har du vokst opp på et gårdsbruk eller på bygda for øvrig? (n=1227)

	Prosent
Ja, jeg har vokst opp på dette gårdsbruket	71
Ja, jeg har vokst opp på et gårdsbruk	12
Ja, jeg har vokst opp på bygda, men ikke på et gårdsbruk	11
Nei, jeg har bodd på bygda bare i mindre deler av min oppvekst	2
Nei, jeg har ikke vokst opp på bygda	5
Totalt	100

Spørsmål 10. Medlemskap i organisasjoner (n=1232)

	Prosent
Norsk Bonde- og Småbrukarlag	12
Norges Bondelag	62
Norsk landbruksrådgivning	53
Norsk landbruksrådgivning HMS	32
Felleskjøpet	82
Nortura	54
Tine	28
Gartnerhallen	4
Norges Skogeierforbund	36
Privat skogeierforbund	8
Norsvin	5
GENO	25
Landkreditt	16
Bondens marked	1
TYR	6
Norsk Sau og Geit	27

4.1 Bonden og gårdsbruket

Spørsmål 11. Hvor stor betydning har følgende forhold for at du er gårdbruker?

	n	Stor betydning	Noe betydning	Liten betydning	Ingen betydning	Totalt
Landbruksinteresse	1182	68	28	4	1	100
Ønske om å være selvstendig	1136	42	42	13	3	100
Interesse for et liv på bygda	1166	57	34	8	2	100
Føler det som en plikt å drive gården videre	1150	26	37	22	15	100
Gårdsdriften gir gode inntektsmuligheter	1162	13	35	36	16	100
Hadde ikke andre jobbmuligheter da jeg tok over gården	1137	3	6	17	74	100
Har ikke andre jobbmuligheter i dag	1132	5	7	13	74	100
Ektefelle/samboer har ønske om å drive gård	1070	14	20	18	48	100

Spørsmål 12. Tenker du på deg selv først og fremst som gårdbruker, eller er din yrkesidentitet mest knyttet til et annet yrke? (n=1203)

	Prosent
Gårdbruker	46
Annet yrke	21
Vet ikke	2
Begge deler	32
Totalt	100

Spørsmål 13. Hvilket år overtok du hovedansvaret for driften av bruket? (n=1191)

	Gjennomsnitt
Årstall	1996

Spørsmål 14. Hadde du eller din eventuelle ektefelle/samboer odelsrett til bruket? (n=1191)

	Prosent
Nei	27
Ja, jeg	66
Ja, min ektefelle/samboer	6
Totalt	100

Spørsmål 15. SKAL KUN BESVARES AV DE SOM HAR EKTEFELLE/SAMBOER: Hvor ofte deltar samboer/ektefelle i disse aktivitetene/beslutningene?

	n	Aldri	Sjelden	Av og til	Ofte	Alltid	Totalt
Daglige beslutninger og ledelse av gårdsarbeidet	997	13	22	26	22	17	100
Praktisk arbeid i gårdsdrifta	994	10	24	27	22	18	100
Langsiktig planlegging og investeringsbeslutninger	985	11	18	21	21	30	100
Føring av regnskap	985	55	13	8	8	16	100

Spørsmål 16. Er gården en del av en melkesamdrift? (n=1183)

	Prosent
Ja	5
Nei, men har konkrete planer om melkesamdrift	1
Nei	93
Totalt	100

Spørsmål 17. Hvor ofte samarbeider du med andre gårdbrukere om arbeidsoppgaver i tilknytning til gårdsdriften? (n=1140)

	Prosent
Ofte	12
Av og til	55
Aldri/så og si aldri	33
Totalt	100

Spørsmål 18. Hvordan vil du beskrive standarden på brukets driftsbygninger? (n=1187)

	Prosent
Meget god	17
God	34
Middels	35
Dårlig	11
Meget dårlig	3
Totalt	100

Spørsmål 19. Hvordan vil du beskrive standarden på brukets maskinpark? (n=1186)

	Prosent
Meget god	16
God	38
Middels	38
Dårlig	7
Meget dårlig	0
Totalt	100

Spørsmål 20. Driver du konvensjonell eller økologisk produksjon? (n=1186)

	Prosent
Konvensjonell	94
Økologisk (inkludert i Debio-ordningen)	3
Begge deler/under omlegging	2
Planlegger å legge om i løpet av 5 år	1
Totalt	100

Spørsmål 21. Hvordan vurderer du kompetansen du/dere har på gårdsbruket innenfor følgende områder?

	n	Ikke relevant	Svært god	God	Tilstrekkelig	Dårlig	Svært dårlig	Totalt
Planteproduksjon	1176	5	18	53	20	3	1	100
Husdyrhold	1163	15	36	38	7	3	1	100
Driftstekniske fag	1160	4	19	49	25	3	1	100
Økonomi	1177	1	25	50	22	2	0	100
Administrasjon og ledelse	1169	4	20	48	27	1	0	100
Markedsforståelse	1160	3	14	47	31	4	0	100
Data og IKT	1174	2	12	34	36	13	3	100
Skogsdrift	1165	13	14	33	29	9	2	100

Spørsmål 22. I hvilken grad mener du at du som næringsutøver får dekket dine behov for faglig oppdatering? (n=1182)

	Prosent
I stor grad	30
I noen grad	60
I liten grad	9
Ikke i det hele tatt	2
Totalt	100

Spørsmål 23. Hvor viktig er hver av de kildene som er nevnt nedenfor for deg når det gjelder å få ny kunnskap til gårdsdrifta?

	n	Svært viktig	Ganske viktig	Litt viktig	Ikke viktig	Bruker ikke denne kilden	Totalt
Andre bønder i nærheten av der du bor	1180	19	43	29	6	2	100
Andre bønder i andre deler av landet	4	19	41	23	12	13	100
Fagtidsskrifter/-aviser	1226	15	50	29	4	2	100
Internett	1208	18	45	27	5	5	100
Rådgivere knyttet til landbruksamvirke	1203	11	33	31	11	14	100
Rådgivere i Norsk Landbruksrådgivning	1212	14	33	28	9	15	100
Leverandører av teknisk utstyr/maskiner	1209	7	28	44	14	7	100
Andre kilder	1039	4	17	40	15	23	100

4.2 Økonomi og investeringer

Spørsmål 24. Har det økonomiske resultatet fra gårdsdriften endret seg i positiv eller negativ retning de siste fem årene? (n=1199)

	Prosent
Endret seg i positiv retning	38
Ingen endring	28
Endret seg i negativ retning	30
Vet ikke	3
Bruket har vært i drift i mindre enn fem år	2
Totalt	100

Spørsmål 26. Har husstandens totale økonomiske situasjon endret seg i positiv eller negativ retning de siste fem årene? (n=1194)

	Prosent
Endret seg i positiv retning	49
Ingen endring	33
Endret seg i negativ retning	16
Vet ikke	2
Totalt	100

Spørsmål 28. Har det i løpet av det siste året hendt at husstanden har hatt vansker med å klare de løpende utgifter til mat, transport, bolig og lignende? (n=1221)

	Prosent
Ja, ofte	2
Ja, av og til	6
Ja, en sjelden gang	11
Nei, aldri	81
Totalt	100

Spørsmål 25. Tror du at det økonomiske resultatet fra gårdsdriften vil endre seg i positiv eller negativ retning de neste fem årene? (n=1200)

	Prosent
Endre seg i positiv retning	27
Ingen endring	29
Endre seg i negativ retning	33
Vet ikke	11
Totalt	100

Spørsmål 27. Tror du at husstandens totale økonomiske situasjon vil endre seg i positiv eller negativ retning i løpet av de neste fem årene? (n=1196)

	Prosent
Endre seg i positiv retning	35
Ingen endring	36
Endre seg i negativ retning	17
Vet ikke	12
Totalt	100

Spørsmål 29. Hvor stor var husstandens samlede netto næringsinntekt fra jord- og skogbruket i 2017? (n=1191)

	Prosent
Ingen inntekt / negativ inntekt	8
1-49 999 kroner	15
50 000-99 999 kroner	14
100 000-149 999 kroner	12
150 000-199 999 kroner	9
200 000-299 999 kroner	10
300 000-399 999 kroner	11
400 000-499 999 kroner	7
Over 500 000 kroner	15
Totalt	100

Spørsmål 30. Hvor stor var husstandens samlede nettoinntekt i 2017? (Ta med alle inntekter fra arbeid på og utenfor gårdsbruket, også eventuelle trygde- og pensjonsinntekter) (n=1197)

	Prosent
Under 99 999 kroner	1
100 000-199 999 kroner	3
200 000-299 999 kroner	4
300 000-399 999 kroner	8
400 000-499 999 kroner	11
500 000-599 999 kroner	13
600 000-699 999 kroner	9
700 000-799 999 kroner	11
800 000-899 999 kroner	12
900 000-999 999 kroner	7
Over 1 000 000 kroner	22
Totalt	100

Spørsmål 31. Hvor stor andel av husstandens samlede nettoinntekt kom fra gårdsdriften i 2017? (n=1191)

	Prosent
0 prosent	9
1 til 24 prosent	43
25 til 49 prosent	18
50 til 74 prosent	15
75 til 99 prosent	10
100 prosent	5
Totalt	100

Spørsmål 32. Hvordan vurderer du den samlede gjelden på gårdsbruket sett i forhold til omfanget av drifta på bruket i dag? (n=1222)

	Prosent
Alt for stor	4
Stor	13
Middels	27
Liten	29
Har ikke gjeld	28
Totalt	100

Spørsmål 33. Hvor mye er det investert i bygninger, maskiner og annet i løpet av de siste 5 årene

	n	Ikke investert	1-99 999 kr	100 000 - 249 999 kr	250 000 - 749 999 kr	750 000 - 999 999 kr	1 000 000 - 2 999 999 kr	3 000 000 - 4 999 999 kr	5 000 000 eller mer	Totalt
Bygninger	1193	20	25	17	16	4	10	4	5	100
Maskiner	1202	8	22	19	31	9	11	1	0	100
Annet	955	33	32	18	9	3	3	1	0	100

Spørsmål 34. Hvor mye planlegger du/dere å investere i bygninger, maskiner og annet i løpet av de neste 5 årene?

	n	Ingen planer om å investere	1-99 999 kr	100 000 - 249 999 kr	250 000 - 749 999 kr	750 000 - 999 999 kr	1 000 000 - 2 999 999 kr	3 000 000 - 4 999 999 kr	5 000 000 eller mer	Totalt
Bygninger	1202	34	20	18	13	3	6	3	3	100
Maskiner	1202	8	22	19	31	9	11	1	0	100
Annet	955	33	32	18	9	3	3	1	0	100

4.3 Utsiktene og planene for gårdsbruket de neste årene

Spørsmål 35. Regner du med at det i løpet av de neste fem årene vil skje endringer i arealet dyrka mark som bruket disponerer? Ta også med leid jord, og eventuelt kjøp av jord. (n=1261)

	Prosent
Nei	44
Usikkert, vanskelig å si	27
Tar sikte på å redusere arealet dyrka mark	3
Tar sikte på å øke arealet dyrka mark	25
Annet	0
Totalt	100

Spørsmål 37. Hva er den viktigste produksjonen på gårdsbruket? (n=1220)

	Prosent
Melkeproduksjon	25
Husdyrhold	40
Kornproduksjon	19
Annen planteproduksjon, inklusive frukt og grønnsaker	9
Skog	2
Annen produksjon	4
Totalt	100

Spørsmål 36. Planlegger du investeringer i grøftesystem/drenering i løpet av de neste fem årene? (n=1232)

	Prosent
Ja, på eget areal	58
Ja, på leid areal	17
Nei	38

Spørsmål 38 A. Andel som driver med produksjonen (n=1232)

	Prosent
Melk	23
Storfekjøtt	29
Sau	32
Svin	6
Fjørfe	3
Pels	0
Annen husdyrproduksjon	4
Korn	26
Grovfôr	35
Annen planteproduksjon	8
Skog	33
Annet	8

Spørsmål 38 B. For de produksjoner som du driver med vil vi at du skal oppgi hvordan du ser for deg utviklingen i produksjonen fremover.

	n	Øke produksjonen	Fortsetter som før	Nedgang i produksjonen	Legger ned produksjonen	Oppstart av produksjon	Totalt
Melk	309	31	58	4	7	0	100
Storfekjøtt	418	38	48	6	5	3	100
Sau	433	18	60	15	6	1	100
Svin	84	14	67	5	7	7	100
Fjørfe	47	17	72	0	6	4	100
Pels	8	0	63	0	25	13	100
Annen husdyrproduksjon	60	30	45	18	2	5	100
Korn	364	23	68	5	4	0	100
Grovfôr	488	36	57	5	2	0	100
Annen planteproduksjon	120	37	49	7	3	4	100
Skog	457	18	72	8	0	1	100
Annet	109	29	53	6	1	10	100

Spørsmål 39. Hvilke av de følgende mulige utviklingstrekk vil være sannsynlige for deg/ditt gårdsbruk de neste fem årene? (n=1232)

	Prosent
Produksjonsøkning	38
Produksjonsnedgang	15
Kostnadsreduksjoner	21
Økt arbeidsinnsats på bruket	20
Kulturlandskapstiltak	24
(Videre-)utvikling av tilleggsnæring med utgangspunkt i år	18
Videreforedling og/eller salg av gårdsprodukter	9
Jeg arbeider (mer) utenfor gården	17
Ektefelle/samboer arbeider (mer) utenfor gården	11
Jeg blir pensjonist	22
Legger ned gårdsdrifta, fortsatt bosatt på gården	10
Legger ned gårdsdrifta, flytter	2
Gårdsbruket blir fritidseiendom	2

Spørsmål 40. Hvilket av følgende alternativer regner du med er mest sannsynlig for ditt gårdsbruk om tyve år? (n=1167)

	Prosent
Gårdsbruket vil være drevet av dagens brukere	19
Gårdsbruket vil være drevet av barn eller slekt av dagens brukere	44
Gårdsbruket vil være forpaktet bort til andre	7
Gårdsbruket vil være nedlagt som selvstendig enhet	7
Gårdsbruket vil være solgt utenfor familien, men drevet som selvstendig enhet	5
Gårdsbruket vil være fritidseiendom	2
Annet	1
Vet ikke	17
Totalt	100

Spørsmål 41. Tror du at noen i familien (slekta) kommer til å ta over gården etter deg? (n=1214)

	Prosent
Ja, sønn	26
Ja, datter	13
Ja, noen av barna, men vet ikke hvem	23
Ja, noen andre i slekta	4
Nei, tror det er ingen i slekta som vil overta	10
Vet ikke	23
Totalt	100

Spørsmål 42. Hvor sannsynlig eller usannsynlig er det at barn eller andre familiemedlemmer vil drive gården som aktive gårdbrukere etter at du ikke lenger kan drive den? (n=1181)

	Prosent
Helt sikkert	10
Svært sannsynlig	14
Ganske sannsynlig	33
Lite sannsynlig	33
Usannsynlig	9
Totalt	100

Spørsmål 43. På en skala fra 1 til 7, hvordan tror du følgende faktorer vil påvirke dine barn/etterfølgeres beslutning om å ta over gårdsdriften etter deg? Vennligst angi svaret på en skala fra 1 til 7, der 1 betyr at faktoren bidrar til å redusere sannsynligheten betydelig, mens 7 betyr at faktoren bidrar til å øke sannsynligheten betydelig.

	n	1	2	3	4	5	6	7	Ikke relevant	Totalt
Lønnsomhet/økonomi på gården	1148	10	5	6	13	11	17	31	6	100
Fremtidsutsiktene i norsk landbruk	1132	8	8	7	15	14	18	24	6	100
Fremtidige produksjonsmuligheter	1091	5	5	8	19	18	18	21	6	100
Det lokale landbruksmiljøet	1108	4	7	11	24	19	14	13	8	100
Tilstanden på gårdens bygninger (bygninger, maskiner osv.)	1116	3	5	7	18	18	24	19	5	100
Muligheter for å leie/kjøre mer areal	1084	6	7	12	25	14	13	10	14	100
Rovdyr	1089	17	9	10	13	4	4	6	38	100
Jobbmuligheter utenfor gården	1121	5	5	7	16	15	17	27	8	100
Kommunale/lokale servicetilbud	1096	4	5	10	26	15	13	13	14	100

4.4 Spørsmål om hverdagen og meninger om ulike forhold knyttet til det å jobbe som bonde

Spørsmål 44. Nedenfor følger noen påstander om ferie, fritid og sosial kontakt. Vi vil at du for hver av påstandene krysser av for om du er helt uenig, både- og, delvis enig eller helt enig.

	n	Helt uenig	Delvis uenig	Både og	Delvis enig	Helt enig	Totalt
Jeg opplever at jeg har nok ferie- og fridager	1191	21	17	27	18	17	100
Det er vanskelig å skaffe avløser når jeg skal ha fri	1110	20	19	30	16	16	100
Jeg skulle gjerne holdt bedre kontakt med familie og venner	1161	17	15	28	25	16	100
Jeg skulle gjerne hatt flere fortrolige venner	1171	27	17	28	19	9	100
Jeg føler meg ofte ensom som gårdbruker	1176	34	21	21	16	8	100

Spørsmål 45. Hvor tilfreds er du med følgende forhold? Merk av på skalaen fra 1 (svært utilfreds) til 10 (svært tilfreds).

	n	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Totalt
Inntekt fra gårdsdrifta	1198	14	11	18	12	16	9	8	8	2	3	100
Arbeidsforhold, arbeidsmiljø	1189	2	2	4	6	17	15	19	17	9	8	100
Økonomien i din husholdning	1197	4	4	6	6	15	13	15	16	11	10	100
Det landbruksfaglige miljøet der du bor	1190	3	3	6	10	17	13	17	16	10	6	100
Din egen helse	1202	2	4	5	6	13	9	14	20	15	12	100
Ditt sosiale nettverk	1177	2	2	5	6	14	12	16	16	14	12	100
Ferie og fritid	1184	8	8	10	9	15	10	11	12	10	7	100

Spørsmål 46. Hvordan er helsa di nå? (n=1201)

	Prosent
Dårlig	3
Ikke helt god	23
God	54
Svært god	21
Totalt	100

Spørsmål 47. I hvor stor grad har du vært plaget med noe av det som er nevnt nedenfor i løpet av de siste 14 dagene?

	n	Ikke plaget	Litt plaget	Ganske plaget	Veldig plaget	Totalt
Vært stadig redd og engstelig	1197	85	13	2	1	100
Følt deg anspent og urolig	1201	68	26	5	1	100
Følt håpløshet når du tenker på framtiden	1198	67	24	7	2	100
Følt deg nedfor og trist	1187	71	23	4	1	100
Bekymret deg mye om forskjellige ting	1200	50	39	9	3	100

Spørsmål 48. Hvor bekymret er du for følgende risikofaktorer? (Merk av på skalaen fra 1 (ikke bekymret) til 7 (svært bekymret))

	n	1	2	3	4	5	6	7	Totalt
Renteøkning	1201	45	16	14	11	6	5	4	100
Avlingssvikt	1201	21	16	20	16	13	8	6	100
Markedsendringer/prisfall	1198	13	11	17	16	18	13	12	100
Politiske endringer	1207	13	6	11	14	19	16	22	100

Spørsmål 49. Har du i løpet av de siste 10 årene mottatt støtte fra noen av de følgende tilskuddsordninger?* (n=1232)

	Prosent
BU-midler til tradisjonelt landbruk	19
BU-midler til tilleggsnæring landbruk	4
Regionale miljøprogram (RMP) eller miljøtiltak i landbruket	48
Nærings- og miljøtiltak i skogbruket	10
Kommunale næringsfond	7

Spørsmål 50. Vi skal nå fortsette med noen påstander om landbrukspolitikken. Hvor enig eller uenig er du i hver av påstandene under?

	n	Helt uenig	Delvis uenig	Både og	Delvis enig	Helt enig	Totalt
Det er for mange offentlige reguleringer i landbruket	1197	8	12	32	25	22	100
Alt i alt synes jeg at jeg får god hjelp fra landbruksforvaltningen	1195	5	9	32	37	17	100
Odelstven bør opprettholdes	1197	10	8	15	18	49	100
Boplikten bør opprettholdes	1201	7	5	11	20	56	100
Driveplikten bør opprettholdes	1252	6	4	9	18	63	100
Det er for lite markedstilpasning i norsk landbruksproduksjon	1179	9	14	43	24	10	100
Det er på tide å fjerne produksjonsbegrensninger i norsk landbruk	1181	52	18	18	6	6	100
Graden av selvforsyning basert på norske ressurser bør økes	1185	2	1	9	19	69	100
Pelsdyroppdrett bør forbys i Norge	1186	58	13	13	5	11	100

Spørsmål 51. Vi ønsker at du tar stilling til følgende påstander:

	n	Helt uenig	Delvis uenig	Både og	Delvis enig	Helt enig	Totalt
Jeg vil trolig bruke arbeidsinnvandrere på gårdsbruket i årene som kommer	1200	50	13	15	10	12	100
Arbeidsinnvandrere er vanligvis fullgod arbeidskraft	1190	9	9	33	24	25	100
Jeg er skeptisk til økt arbeidsinnvandring i landbruket	1199	20	16	31	18	15	100
Det er viktigere å få ned utslippene av klimagasser i andre sektorer enn i landbruket	1199	7	9	30	23	31	100
Teknologisk utvikling vil gjøre landbruket i stand til å håndtere utfordringer knyttet til klimaendringer	1188	4	6	37	37	17	100
Det er alt for store utslipp av klimagasser fra norsk landbruk	1194	28	30	28	11	2	100
Jeg opplever at landbrukets klimautfordringer tas seriøst i norsk landbruk allerede i dag	1191	3	6	26	36	28	100
Økt bruk av importert kraftfor er nødvendig for å øke produksjonen i norsk landbruk	1194	28	29	28	11	4	100
Redusert kjøttforbruk er et godt klimatiltak	1190	42	21	22	10	5	100
Redusert kjøttforbruk er et godt helsetiltak	1184	32	22	27	13	6	100
«Grasfôra» melk og kjøtt blir viktig fremover	1186	4	5	19	29	42	100

Spørsmål 52. Vi fortsetter nå med noen påstander om landbrukssamvirket:

	n	Helt uenig	Delvis uenig	Både og	Delvis enig	Helt enig	Totalt
Bøndene kan best fremme sine interesser ved å stå sammen i samvirke-organisasjoner	1196	3	3	16	26	52	100
Medlemsdemokratiet hindrer samvirkeorganisasjonene i å være effektive markedsaktører	1179	16	19	38	22	4	100
Samvirkeprinsippene blir ikke ivaretatt dersom selskapene blir for store	1180	8	12	33	32	15	100
Samvirket trenger konkurranse fra flere private aktører	1190	13	18	33	22	13	100
Ledelsen i samvirkeorganisasjonene gjør en god jobb på vegne av medlemmene	1193	5	9	39	35	12	100

Spørsmål 53. Mener du følgende faktorer vil ha en negativ eller positiv virkning for norsk landbruk?

	n	Svært negativ	Noe negativ	Ingen betydning	Noe positiv	Svært positiv	Vet ikke	Totalt
Bruk av genteknologi i norsk matproduksjon	1183	38	25	4	20	5	8	100
Færre og større produksjonsenheter	1187	48	34	4	10	2	2	100
Strengere krav til dyrevelferd	1182	3	11	11	39	34	2	100
Strengere krav til å redusere klimagassutslipp(ene)	1179	12	26	20	31	7	5	100
Mindre bruk av landbrukssubsidier	1179	55	29	5	6	2	3	100
Robotisering	1176	10	19	13	38	14	8	100
Presisjonslandbruk	1166	6	11	17	38	15	15	100

Spørsmål 54. Mener du at det norske landbruket bør prioritere følgende oppgaver svakere, som i dag eller sterkere?

	n	Prioritere betydelig svakere	Prioritere noe svakere	Prioritere som i dag	Prioritere noe sterkere	Prioritere betydelig sterkere	Totalt
Sikre økt verdiskapning	1179	0	1	28	47	24	100
Sikre bærekraftig landbruk	1188	0	1	17	45	38	100
Sikre matproduksjon over hele landet	1181	0	3	12	28	57	100
Sikre en kostnadseffektiv matproduksjon	1173	2	10	41	31	16	100
Sikre matvareberedskap	1187	0	1	11	37	51	100
Sikre bosetting i distriktene	1191	1	1	13	28	57	100
Forvalte kulturarv	1184	1	6	41	27	25	100
Forvalte kulturlandskap/biologisk mangfold	1185	1	5	38	30	26	100
Sikre forbrukerne trygge matvarer	1188	0	0	27	31	41	100
Sikre forbrukerne norske matvarer	1183	0	1	14	32	52	100
Sikre forbrukerne billige matvarer	1179	17	33	39	7	4	100
Redusere utslipp av klimagasser fra landbruket	1181	6	12	53	23	5	100

Spørsmål 55. Hvordan tror du følgende faktorer vil påvirke ditt bruk de neste ti årene?

	n	Svært negativt	Noe negativt	Ingen betydning	Noe positivt	Svært positivt	Vet ikke	Totalt
Klimaendringer	1182	3	43	34	10	1	9	100
Dyre-/plantesykdommer	1176	5	45	36	3	1	10	100
Krav til reduserte klimautslipp	1175	6	36	38	9	2	10	100
Økt energipris	1176	22	49	19	4	1	5	100

Spørsmål 56. I hvilken grad har følgende forhold påvirket din produksjon siste år?

	n	I stor grad	I noen grad	I liten grad	Ikke i det hele tatt	Vet ikke/ingen mening	Totalt
Flomskade	1190	4	15	19	58	4	100
Tørke eller vannmangel	1189	3	12	25	58	3	100
Lengre vekstsesong	1174	3	24	40	28	5	100
Erosjon eller utgravning	1178	3	16	33	46	3	100
Kjøreskader grunnet for mye nedbør/våt åker eller eng	1187	14	38	30	16	2	100
For mye nedbør på feil tid av året	1195	28	45	17	9	1	100

Spørsmål 57. Driver du/dere med seterdrift? (n=1188)

	Prosent
Ja	7
Nei	93
Ja, men planlegger å slutte	0
Totalt	100

Spørsmål 58. Har du hatt dyr på utmarksbeite i løpet av 2017? (n=1194)

	Prosent
Ja	54
Nei (Gå til spørsmål x)	46
Totalt	100

Spørsmål 59. Hvor stor betydning har følgende problemer knytta til beitebruk for din produksjon?

	n	Svært stor betydning	Stor betydning	Noe betydning	Liten betydning	Ingen betydning	Totalt
Tap av husdyr pga. rovdyr og/eller ørn	693	11	6	16	22	46	100
Tap av husdyr av andre grunner	685	4	6	19	35	36	100
Redusert tid på utmarksbeite på grunn av rovdyr	689	7	5	8	17	63	100
Brukskonflikter knytta til hytter og turisme	681	3	3	11	21	61	100
Brukskonflikter knytta til reindrift	672	2	2	4	7	85	100
Konflikter med naboer/andre bønder	677	5	8	22	21	45	100
Begrensa tilgang til utmarksbeite	679	4	4	15	20	57	100
Dårlig/manglende gjerder	682	9	11	28	18	34	100

Spørsmål 60. Hvordan ser du for deg at det vil drives beitebruk på ditt bruk om fem år? (n=688)

	Prosent
Vil ikke ha beitedyr om 5 år	7
Redusere omfanget	8
Omfang som i dag	53
Øke omfanget	21
Vet ikke	11
Totalt	100

Spørsmål 61. Driver du eller din ektefelle/samboer med annen næringsvirksomhet med utgangspunkt i brukets ressurser? Kryss av for de næringene du/dere driver (flere svar mulig)

	n
Leiekjøring, slått, brøyting, strøing o.l.	31
Vedproduksjon, biobrensel o.l.	22
Gårdssag	4
Utleie av lokaler, lagerhold o.l.	12
Bygningsarbeid	6
Husdyravløsning	2
Fiskeri, havbruk og/eller oppdrett	1
Gårdsmat (foredling/salg)	5
Utleie av jakt og/eller fiskerettigheter	19
Overnatting på eller ved gården	7
Servering på eller ved gården	2
Opplevelsestilbud, guiding o.l. (reiseliv)	3
Organisert bygdeservice	1
Helse og omsorg, avlastning	3
Barnehage/skolerelaterte tjenester	3
Rådgivning, regnskap, konsulenttjenester	3
Kurs, seminar, konferanse	1
Kunst og kultur	1
Småkraftverk	3
Salg av hytter eller tomter	4
Drift av hyttefelt	2
Annet	10

Spørsmål 62. Hvor stor var netto næringsinntekt fra denne virksomheten i 2017 (n=891)

	Prosent
Ingen inntekt / negativ inntekt	18
1-49 999 kroner	34
50 000-99 999 kroner	16
100 000-149 999 kroner	8
150 000-199 999 kroner	6
200 000-299 999 kroner	5
300 000-399 999 kroner	4
400 000-499 999 kroner	2
Over 500 000 kroner	7
Totalt	100

Spørsmål 63. Hvis du driver med annen næringsvirksomhet på bruket: Hvor stor betydning har følgende forhold for at du/dere valgte å starte med ny næringsvirksomhet med utgangspunkt i brukets ressurser?

	n	Svært stor betydning	Stor betydning	Noe betydning	Liten betydning	Ingen betydning	Totalt
Lokal kultur/lokale nettverk	657	5	11	24	16	44	100
Ønske om å skape/få til noe	664	17	24	27	9	23	100
Hadde tilgjengelige ressurser på gårdsbruket	678	21	30	28	7	14	100
Lå spesielt til rette i distriktet her	667	12	18	27	15	27	100
Ønske om å møte nye folk/jobbe med mennesker	661	6	11	22	24	37	100
Hadde behov for ekstra inntekter	675	17	23	27	13	21	100
Å skape en mulighet for å bli boende på bruket	662	11	17	22	15	35	100
Ønske om å skape en arbeidsplass for ektefelle/samboer	662	8	10	15	15	51	100
Dra nytte av egen/ektefelles utdanning	662	6	10	14	17	53	100

Spørsmål 64. I hvilket omfang vil du i fremtiden drive med annen næringsvirksomhet enn tradisjonelt jord- og skogbruk? (n=1016)

	Prosent
Vil ikke drive med annen næring/slutte	20
Redusere omfanget	6
Omfang som i dag	34
Øke omfanget	16
Starte opp	2
Vet ikke	22
Totalt	100

4.5 Arbeidstidsbruk og areal

Spørsmål 65. Hvor mye arbeid la du selv, din eventuelle ektefelle/partner og andre ned i gårdsdriften i løpet av 2017? (40 timers arbeidsuke i 50 av årets uker gir 2000 arbeidstimer, ett årsverk innen industrien tilsvarer 1700 timer, et halvt årsverk er 850 timer)

	n	Deltar ikke i gårdsarbeid	1 – 199 timer	200- 849 timer	850- 1699 timer	1700- 2549 timer	Mer enn 2550 timer	Totalt
Du selv	1178	1	10	28	21	21	19	100
Ektefelle/samboer	991	19	40	20	11	7	3	100
Egne barn	922	29	47	19	4	1	1	100
Kårfolk	727	52	20	14	8	4	2	100
Avløsere	816	40	34	19	5	2	1	100
Annen leid hjelp	746	47	38	8	3	2	2	100

Spørsmål 66. Hvor mange timer lønnsarbeid utenom gårdsdriften hadde du og din eventuelle ektefelle/samboer i løpet av 2017? (40 timers arbeidsuke i 50 av årets uker gir 2000 arbeidstimer, ett årsverk innen industrien tilsvarer 1700 timer, et halvt årsverk er 850 timer)

	n	Har ikke jobb utenfor gårdsbruket	1 – 199 timer	200- 849 timer	850- 1699 timer	1700- 2549 timer	Mer enn 2550 timer	Totalt
Du selv	1177	29	9	11	18	30	3	100
Ektefelle/samboer	982	22	5	8	28	36	2	100

Spørsmål 67. Hadde du i løpet av 2017 arbeidshjelp av arbeidsinnvandrere på gårdsbruket? (n=1195)

	Prosent
Nei (Gå til spørsmål 70)	83
Ja	17
Totalt	100

Spørsmål 68. Hvor mange arbeidsinnvandrere hadde du hjelp av i løpet av 2017?

	n	Median
Skriv inn antall	194	2

Spørsmål 69. Hvor lenge oppholdt arbeidsinnvandrerne seg på gården?

	n	Median
Skriv inn antall måneder:	177	3

Spørsmål 70. Hvor stort produktivt jordbruksareal eies av bruket? (n=1214)

	Prosent
0 – 9 daa	1
10 – 19 daa	2
20 – 49 daa	11
50 – 99 daa	25
100 – 249 daa	38
250 – 499 daa	16
500 – 999 daa	4
Over 1000 daa	1
Totalt	100

Spørsmål 71. Hvor stort produktivt jordbruksareal drives av bruket? (n=1268)

	Prosent
0 – 9 daa	2
10 – 19 daa	2
20 – 49 daa	8
50 – 99 daa	18
100 – 249 daa	34
250 – 500 daa	22
500 – 999 daa	11
Over 1000 daa	3
Totalt	100

Spørsmål 72. Hvor mange bruk leier du jordbruksareal fra? Skriv inn antall: (n=791)

	Gjennomsnitt
Skriv inn antall:	3.9

Spørsmål 73. Hvor lang kjørevei er det fra tunet på hovedbruket/driftssenteret til det jordstykket som ligger lengst unna? Vi vil at du skal oppgi avstand i kilometer både for eid og leid jordstykke. Vi tenker her kun på jord som er i drift (n=799 / n=744)

	Gjennomsnitt
Avstand i kilometer for eid jord:	3.7
Avstand i kilometer for leid jord:	6,8

Spørsmål 74. Hvor stort produktivt skogsareal eies av bruket? (n=1184)

	Prosent
0 – 99 daa	32
100 – 499 daa	35
500 – 999 daa	17
1000 – 4999 daa	15
5000 – 9999 daa	1
Over 10 000 daa	0
Totalt	100

Spørsmål 75. Hvis du har melkekvote for kumelk, hvor stor er denne? (n=339)

	Gjennomsnitt
Skriv inn antall liter	176 483

Spørsmål 76. Har du planer om å kjøpe eller selge melkekvote i løpet av de neste to årene? (n=666)

	Prosent
Planlegger å kjøpe ny melkekvote	16
Planlegger å selge melkekvote	4
Ingen planer om kjøp eller salg	80
Totalt	100

Spørsmål 77. Har du melkerobot? (n=796)

	Prosent
Ja	14
Nei, men vurderer å anskaffe meg	7
Nei	79
Totalt	100

Spørsmål 78. Driver du/dere melkeproduksjon i båsfjøs eller løsdriftsfjøs? (n=312)

	Prosent
Løsdrift	45
Båsfjøs	44
Båsfjøs, men planlegger å bygge om til løsdrift	11
Totalt	100

Spørsmål 79. Dersom det var stortingsvalg i morgen, hvilket parti ville du stemme på? (n=1255)

	Prosent
Arbeiderpartiet	5
Fremskrittspartiet	4
Høyre	6
Kristelig Folkeparti	4
Rødt	1
Senterpartiet	65
Sosialistisk Venstreparti	1
Venstre	1
Miljøpartiet de grønne	1
Annet parti	0
Vil ikke stemme	1
Har ikke stemmerett	1
Vet ikke	9
Totalt	100

Spørsmål 80. Er du for eller mot.....

	n	For	Mot	Vet ikke	Totalt
Norsk medlemskap i EU?	1212	3	91	5	100
Norsk deltakelse i EØS?	1189	29	43	28	100

Referanser

Arnslett, A (2015): «Parisavtalen – hva ble egentlig vedtatt?» I *Klima*, 16. desember. Oslo: Cicero – senter for klimaforskning.

Bjørkhaug, H. og A. Zahl-Thanem (2017): «Andelen kvinnebønder øker». Faktaark 4/17. Ruralis.

Brobakk, J (2017): «Klimapolitikk og landbrukspolitikk». *Nationen* 26.07.2017.

Forbord, M, Bjørkhaug, H, R Burton (2014): «Drivers of change in Norwegian agricultural land control and the emergence of rental farming». *Journal of Rural Studies* vol 33, pp 9-19.

Forbord, M. and J. Vik (2017): «Food, farmers, and the future: Investigating prospects of increased food production within a national context». *Land Use Policy* 67 (2017), 545-557

Flø, B. E (2018): «Av svik kom misstru sigande». *Samtiden* 1/2018 vol 126.

Fuglestad, E. M (2018): «Odelsrettens tid er forbi». *Syn og Segn* 3/18.

Frisvoll, S (2018): «Kommunereformen. Kontrovers og tabu». *Samtiden* 1/2018, vol 126.

Landbruksbarometeret, (2017): AgriAnalyse. Hentet 3/10-2018 fra: <https://www.agrianalyse.no/getfile.php/13845-1513258951/Dokumenter/Dokumenter%202017/Landbruksbarometeret%202017.pdf>

Landbruksdirektoratet (2018): «Oversikt over utbetalt produksjonstilskot». Hentet 3/10-2018 fra: <https://www.landbruksdirektoratet.no/no/produksjon-og-marked/produksjonstilskudd/om-produksjonstilskudd/oversikt-over-utbetalt-produksjonstilskot--51299>

Lokalrovdyr (2018): «Beiteressurs, rovdyr og lokalsamfunn». Hentet 20/9-2018 fra: <https://lokalrovdyr.no/om-prosjektet/>

Meld. St. 11 (2016–2017): «Endring og utvikling — En fremtidsrettet jordbruksproduksjon». Hentet 4/10-2018 fra: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-11-20162017/id2523121/>.

Slottemo, H. G (2018): «Distriktsbasert elitisme: et forsøk på å knekke Senterpartikoden». *Samtiden* 1/2018 vol 126.

Statistisk sentralbyrå (2018): «Strukturen i jordbruket». Hentet 4/10-2018 fra: <https://www.ssb.no/jord-skog-jakt-og-fiskeri/statistikker/stjord>.

Tufte, T. Bungler, A. (2016): «Den norske lanbruksmodellen». Rapport 6, AgriAnalyse, Oslo.

Vik, J., Bjørkhaug, H. og A. Thanem (2017): «En større andel av bøndene har hatt positiv økonomisk utvikling på sine bruk». Faktaark 2/17. Ruralis.

Vik, Jostein og G. McElwee (2011): «Diversification and the entrepreneurial motivations of farmers in Norway». Journal of Small Business Management 49 (3) pp.390-410.

FORMÅL

RURALIS - Institutt for rural- og regionalforskning skal gjennom fremragende samfunnsvitenskapelig forskning og forskningsbasert utviklingsarbeid gi kunnskap og idéer for allmenheten, privat næringsliv, offentlig virksomhet og FoU-sektoren, og gjennom det bidra til å skape sosiokulturell, økonomisk og økologisk bærekraftig utvikling i og mellom bygd og by.

RURALIS skal være et nasjonalt senter for å utvikle og ta vare på en teoretisk og metodisk grunnleggende forskningskompetanse i flerfaglige bygdestudier, og fungere som et godt synlig knutepunkt for internasjonal ruralsosiologi.

Trondheim (hovedkontor):
Universitetssenteret Dragvoll
N-7491 Trondheim
73 82 01 60

Oslo:
Paleet, Karl Johans gate 41A (5 etg.)
N-0162 Oslo
913 32 277

post@ruralis.no
ruralis.no